

Fig. 1. Kirken set fra øst med oldtidshøj i forgrunden. Foto Hugo Johannsen 2008. – *Kirche aus Osten mit vorhistorischem Grabhügel im Vordergrund.*

FABJERG KIRKE

SKODBORG HERRED

Kirken er o. 1350 omtalt i kirkelisten i Ribe Oldemoder, hvor den var ansat til 4 skilling sølv.¹ Andet led af sognenavnet (tidligst anført »fabyergh«) refererer til 'bjerg', en hentydning til det bakkede morænelandskab og til de mange oldtidshøje (jf. s. 1090), hvoraf særligt en stor høj vest for kirken i overleveringerne knyttedes til dennes tilblivelse (jf. sagn).² 1473 omtales en gård i Lundby, der havde tilhørt kirken i 30 år; 1483 er endvidere nævnt skylden af et bol i sognet.³ 1494 blev patronatsretten til Fabjerg tillagt nonneklostret i Gudum, der ti år tidligere var blevet forenet med Gudum Kirke (s. 1025).⁴ En klokkeindskrift 1504 (s. 1124) nævner Skt. Gereon, muligvis en værnehelgen for kirken. 1508 omtales et retsmøde, afholdt i kirken under forsæde af Ribebispen Iver Munk.⁵

I lighed med Gudum Kirke afhændedes Fabjerg (og Nørlem) med tilhørende kaldsret af kronen 1699 til Eiler Eilersen Holm (†1706) til Eskær (Mosbjerg Sogn,

Horns Hrd., Hjørring Amt).⁶ Som nævnt s. 1027 tilhørte Fabjerg og Gudum kirker op gennem 1700-tallet skiftende ejere med tilknytning hhv. til Kongensgård (Nørre Nisum Sogn) og Kabbel (Nørlem Sogn). 1799 solgte by- og herredsfoged Hans Jacob Lindahl til Kabbel dog Fabjerg til Christen Jensen i Kviesgård (Fabjerg Sogn),⁷ der 1804 videresolgte den til konrektor Stephan Tetens i Ribe.⁸ Senest 1809 kom kirken til byfoged Frederik Schönaus i Lemvig, der påbegyndte bortsalget af tienderne til sognemændene.⁹ Kaldsretten var dog 1799 blevet overdraget til kronen.¹⁰

Kirken, der fortsat er anneks til Gudum Kirke, opnåede selveje 1940.¹¹

Sagn. Kirken skulle ifølge overleveringerne være bygget af en forvist engelsk prinsesse, hvis hedenske søster som et modtræk lod rejse en høj, kaldet Friishøj.¹² Dette navn har antagelig givet anledning til at knytte sagnet til en jomfru af adelsslægten Friis, der

skulle have opført kirken.¹³ En efterretning, svarende til den førstnævnte, udlægger dog to nonner som kirkens grundlæggere. Da kirken blev færdig før højens rejsning, tolkes sognenavnet, Fabjerg, som en henvisning til 'før bjerg' eller 'Forbjerg'.¹⁴

*Møntfund.*¹⁵ 1903 og 1932 fandtes i alt 24 mønter i kirken, i førstnævnte år fem mønter, slået hhv. under Christian I, Hans og Frederik I, hvortil kom en hulpenning fra Mecklenburg (1400-tallets sidste del) og en engelsk sterling, slået under Edward I (1300-tallets begyndelse, jf. også fund af middelalderlige engelske mønter i Nørlem, s. 600). Hertil kom yderligere 19 mønter, hovedparten såkaldte søslinge, alle slået under Frederik I's tidlige regering.¹⁶ Det er overvejende sandsynligt, at den førstnævnte mønt fra Frederik I's tid har tilhørt samme skattefund som de sidste. Mønterne opbevares hhv. på Lemvig Museum og Nationalmuseet.

Kirken ligger omtrent midt i sognet, kun omgivet af en gård og nogle enkelte huse, mens landsbyen Fabjerg befinder sig nordligere ved landevejen

mellem Lemvig og Struer. Den gamle landevej fra Rom mod Gudum løber derimod nord om kirken igennem bebyggelsen (jf. fig. 2). Den ledsages af et stort antal oldtidshøje (jf. fig. 1),¹⁷ som tidligere har været endnu mere dominerende og givet anledning til sagdannelse (se ovf.).

Kirkegårdens hegn og indgange. Kirkegården hegnes af græsdækkede stendiger, som har gammel hævd og ofte har måttet omsættes. Således betales to stenlæggere 1584 for at oplægge kirkegårdsdiget i seks dage;¹⁸ 1815 var stendiget med stetterne omkring kirkegården meget dårligt og blev istandsat samme år.¹⁹

Kirkegården har to indgange, en portal i nord mod parkeringspladsen og en fodgængerlåde i syd; begge er murede og hvidtede med hvidmalede tremmefløje af træ. *Nordportalen*, der er afdækket med blyklædt sadeltag med små spir på gavlene (fig. 4), har køreport og fodgængerlåde. Materia-

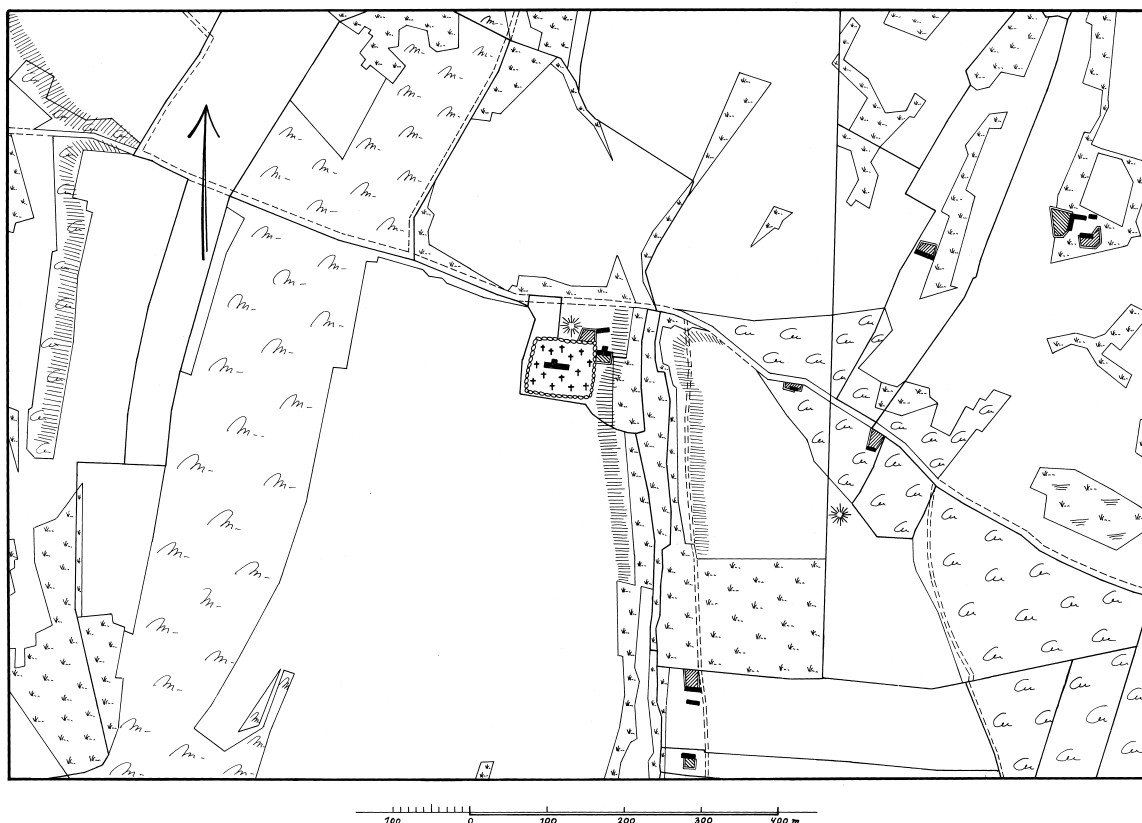

Fig. 2. Matrikelkort 1:10.000 målt 1818 af C. W. Balslov og H. G. Wegge. Kopieret 1863 og tegnet af Anna Brinch Thorsen 1999. – *Katasterkarte*.

Fig. 3. Luftfoto af kirken set fra sydøst. Foto Sylvest Jensen 1963 i KglBibl. – *Luftaufnahme der Kirche aus Südost.*

let omfatter foruden mursten af vekslende format, et antal granitkvadre, navnlig på den vestre pille. De falsede åbninger har fladrundbuede stik, præget af gentagne istandsættelser. Portalen, der muligvis er senmiddelalderlig, er tidligst omtalt 1599 i forbindelse med en reparation af murværk og tag; den nævnes atter 1636–38 samt 1663, da Peder Murermester i Lemvig skulle 'ordne den nye port og stette'.¹⁸

Fodgængerlågen, som antagelig er fornyet 1971 (jf. årstal på blyklædt sadeltag), har afløst en ældre tåge, nævnt 1604, da kirken betalte for mursten til den søndre stette.¹⁸ Lågen var formentlig en portal, jf. Rom, Bøvling og Flynder (s. 770, 816 og 882). †*Indgang* i øst nævnes 1600.¹⁸ Gentagne udgifter til fornyelser viser, at indgangene har været forsynet med †*kirkeriste* for at holde kvæg ude fra kirkegården. Således blev de fornyet 1595

og 1663 yderligere forbedret, idet smeden beslog dem med jern.¹⁸

Fig. 4. Kirkegårdsportal set fra nord (s. 1090). Foto Hugo Johannsen 2009. – *Kirchhofsportal aus Norden.*

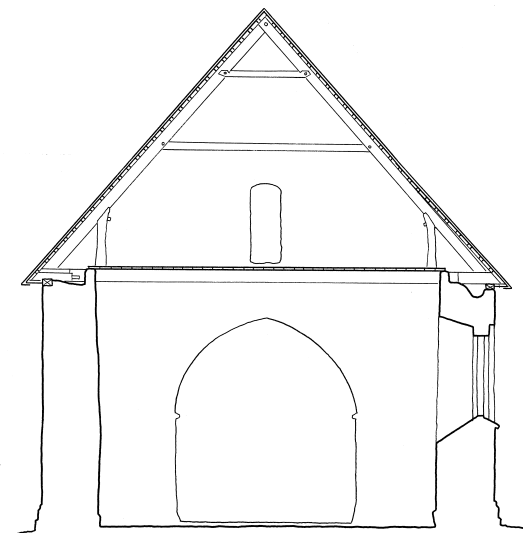

Fig. 5. Tværsnit gennem skibet set mod øst. 1:150. Målt og tegnet af Peter Duun 1999 og 2010. – *Querschnitt durch Schiff gegen Ost.*

Kirkegården lå tidligere ubeskyttet mod vej og vind, men 1922 gav kommunen et beløb til plantning af læbælter (jf. fig. 3),¹¹ og herefter er beplantningen flere gange fornyet.

Bygninger mv. ved kirkegården. Uden for norddiget og vest for hovedportalen er ved restaureringen 1967-71 (arkitekterne Poul Hansen & Ib Lydholm, Thisted) opført en teglhængt *bygning* af gule sten, som rummer ligkapel foruden fyrrum,

toilet og kontor for graveren.²⁰ Sidstnævnte synes indrettet efter 1996, da man udvidede en garage uden for norddiget øst for portalen for herved at skaffe plads til graverens redskaber og maskiner, som havde haft plads i et redskabsrum i ovennævnte bygning.

†*Bygninger ved kirkegården.* 1842 omtales et *fat-tighus*, som nogle år tilbage var opført i kirkegårdens nordvestre hjørne.¹⁹ I mellemkrigstiden opførtes et *redskabshus* ved siden af en (*køre*)*stald*.

BYGNING

Kirken er en romansk granitkvaderkirke bestående af kor og skib. I senmiddelalderen er tilføjet et tårn mod vest og et våbenhus mod nord. Orienteringen er solret.

Den statelige romanske stenkirke er bevaret i sin oprindelige udstrækning og er antagelig opført etapevis fra øst mod vest. I de hyppigt omsatte mure spores dog ikke noget tydeligt byggeskel.

Materialer og teknik. Kirken er opført af vel-tildannede granitkvadre, hvoriblandt enkelte er overfalsede, beregnet til stilladsbomme. Mod våbenhusloftet står murværket med smalle knivfuger, som ellers er forsvundet ved kvadrenes omsætning. Murene hviler på en smuk *dobbeltsoinkel*, bestående af karnis over skråkant, hvortil kendes flere paralleller i herredet (jf. s. 598, nr. 15, 18-20).

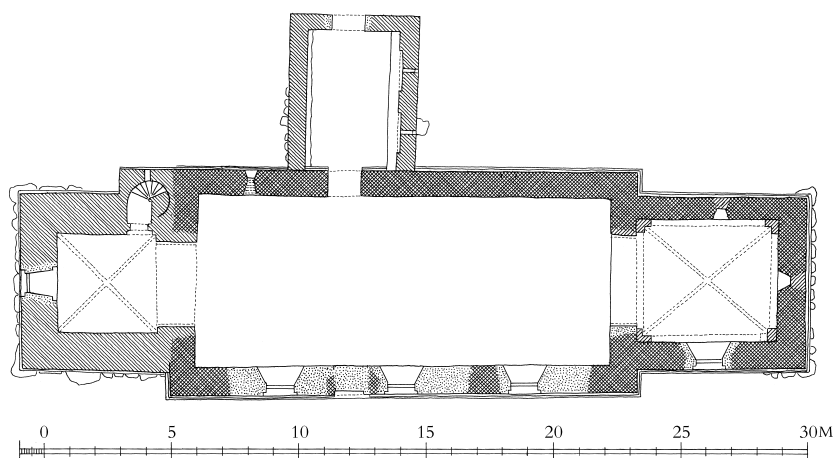

Fig. 6. Plan 1:300. Målt af Sven Fritz 1941, suppleret af Peter Duun 2009 samt suppleret og tegnet af Hugo Johannsen 2010. – *Grundriss.*

Fig. 7. Kirken set fra sydøst. Foto Hugo Johannsen 2009. – *Kirche aus Südosten.*

Koret er lidt lavere end skibet, men begge afsnit omfatter 11 skifter over soklen, kendetegnet af den gængse tendens til, at skiftehøjden reduceres opefter. Bagmurene, som dækkes af tykke pudslag, er sat af rå marksten, således som det kan iagttages i taggavlene (jf. fig. 18). Dog ses i korets overvægge pudsede granitkvadre, ligesom vinduesåbningerne også indvendig er kvadersatte.

Døre og vinduer. Af skibets døre er kun norddøren fortsat i brug, mens den søndre står blændet.²¹ Syddøren ses udvendig afdækket af en monolit, mens vangerne er sat af kvadre, som i vestsiden respekterer de tilgrænsende skifter. Dette gælder ikke østvangen, som tydeligvis er omsat og fornyet. Tærsklen udgøres af soklens underste, skråkantede skifte, mens døren bryder det øvre skifte, for østvangens vedkommende svarende til vangens fornyelse. Den indre åbning er markeret som en rektangulær blænding; men på restaure-

ringstegningerne 1941 (jf. fig. 8b) er den angivet med kurvehanksbuet afdækning, antagelig resultat af en reparation. Norddøren fremtræder både ud- og indvendig som en rektangulær muråbning, dækket af et tykt lag puds. Inden for facaderne udgøres afdækningen af en 37 cm bred planke. Soklens nedre skifte er kun delvis bevaret i den ydre åbning.

Ingen af de oprindelige vinduer, rundbuede og med smigede sider, er i brug, men spores for en rækkes vedkommende både ud- og indvendigt. Således har koret, svarende til normen, haft én lysåbning i hver side, mens der i skibet, hvor vinduerne sidder højere, formentlig har været tre i hver langside, hhv. øst og vest for døren. Af disse har det vestre været mærkbart smallere end vinduerne øst for indgangsdøren. Det har muligvis kun skullet belyse et *†herskabspulpitur(?)* i skibets vestende, jf. indsættelsen 1624 af et vindue vest-

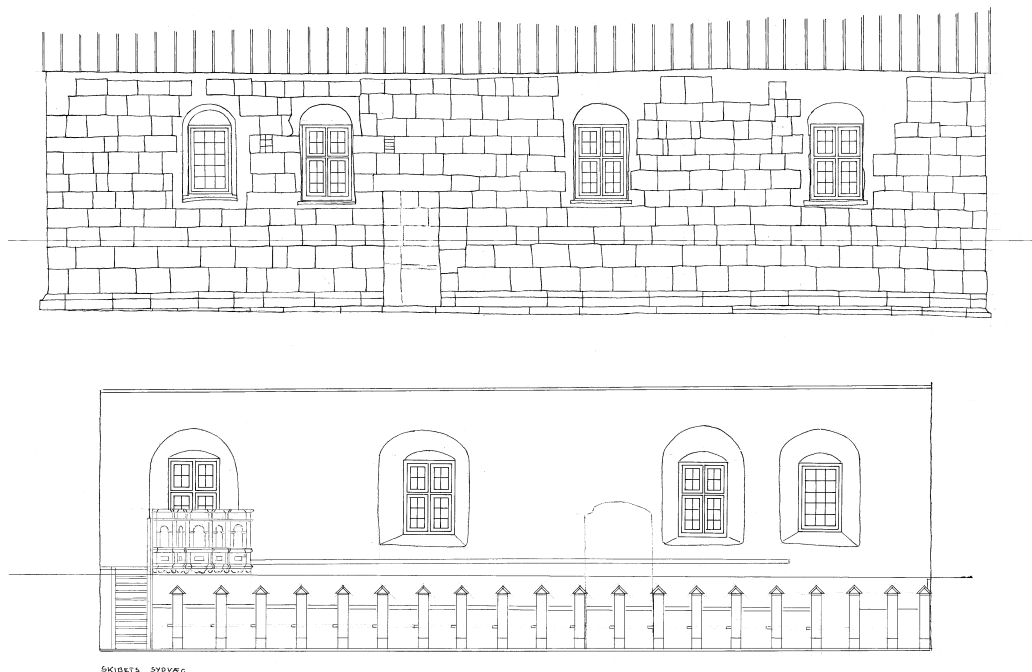

Fig. 8a-b. Opstalter af skibets sydside. 1:150. a. Ydre. b. Indre. Målt og tegnet af Sven Fritz 1941. – *Aufrisse der Südseite des Schiffes.*

ligst på sydsiden (s. 1102). Udvendig angives placeringen af de monolitte overliggere (jf. fig. 11-12, 43 og 45), som ses på korets østgavl og kirkens

nordside. Sydsidens vinduer er slugt af de senere og større lysåbninger, men to vinduesoverliggere, af hvilke den ene er genanvendt i tårnets sydside

Fig. 9. Udsnit af skibets sydfacade under restaurering med spor af tilmuret dør og ældre vinduesåbninger (s. 1102). Foto Sven Fritz 1941-42, fotomontage af tre optagelser ved MV 2010. – *Ausschnitt der Südseite des Schiffes während der Restaurierung mit Spuren einer zugemauerten Tür und älteren Fensteröffnungen.*

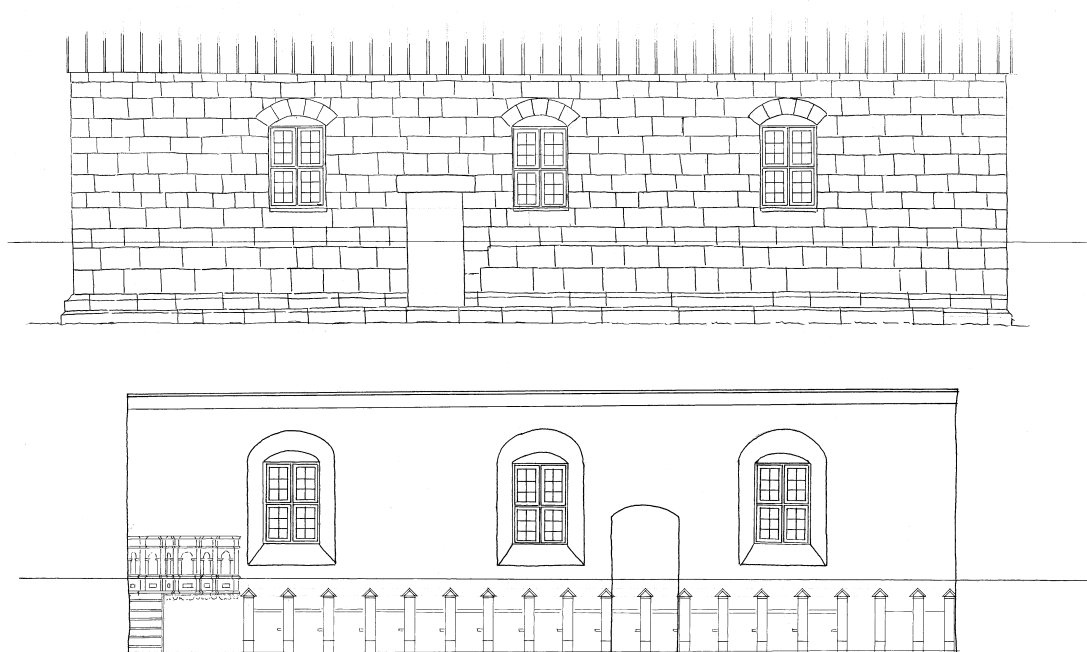

Fig. 10a-b. Forslag til ændring af skibets sydside, jf. fig. 8. 1:150. a. Ydre. b. Indre. Tegnet af Sven Fritz 1941. – *Vorschlag zur Änderung der Südseite des Schiffes.*

(jf. fig. 15) den anden i en stensætning nord for våbenhuset, stammer utvivlsomt fra disse vinduer. Den udvendige bredde svinger mellem 53 og 73 cm, og højden, der bedst kan følges for korets vedkommende, andrager ca. 148 cm.²² De to korvinduer, hvis indvendige udmuring er fjernet 1967-71, står nu som rundbuede, kvadersatte nicher, der i murflugten måler hhv. 145×77 cm (øst) og 147×74 cm (nord).

Indre. Skibet har bevaret sit bjælkeloft, som kan være fornyet samtidig med tagværket (s. 1103).

Taggavl. Den nedre del af korets kvaderklædte taggavl er bevaret, mens spidsen er ommuret med små sten. Taggavlen mellem kor og skib står med sit oprindelige murværk af rå marksten (jf. fig. 18), mens skibets vestre er ombygget i forbindelse tårnets opførelse.

Senmiddelalderlige ændringer og tilføjelser. I middelalderens senere del har man iværksat en række initiativer til kirkens forbedring og forstørrelse. Således er skibets tagværk fornyet i 1400-tallets første år (jf. s. 1103), og ved midten af samme århundrede er koret blevet udstyret med hvælv og en ny

bueåbning mod skibet. Endelig har man formentlig o. 1500 opført et stort markant tårn ved skibets vestside og ud for skibets norddør et våbenhus.

O. 1450 (jf. s. 1103) er der i koret indbygget et *hvælv*, hvilende på murede hjørnepiller, som dog i sydøsthjørnet er forhugget af hensyn til pladsen efter altertavlens opstilling 1595. De spidse skjoldbuer er helstens brede, ribberne er halvtens og overribberne helstens brede; lommerne er udmurede.

Samtidig med indbygningen af hvælvet kan være sket en ændring af *korbu*en, som har fået spidsbuet stik og kragbånd af fremspringende munkesten; desuden er den antagelig gjort en anelse bredere. I 1600-tallets sidste tredjedel, ved en ændret opsætning af prædikestolen foran triumfvæggens søndre del, blev korbuens søndre vange og den tilgrænsende del af triumfvæggen forhugget (jf. fig. 39) af hensyn til de ændrede opgangsforhold (s. 1121). Korbuen og triumfvæggen er antagelig retableret i forbindelse med prædikestolens restaurering 1922 og ændrede opstilling foran sydvæggen.

Fig. 11-12. Blændede oprindelige vinduer på kirkens nordside (s. 1094). Foto Hugo Johannsen 2010. 11. Koret. 12. Vestligt på skibet. – *Verblendete ursprüngliche Fenstern an der Nordseite der Kirche. 11. Chor. 12. Westlich des Schiffes.*

En teglmuret *dør* med fladbuet rulskifte kan ligeledes være indsat i taggavlen mellem kor og skib (jf. fig. 18) for at gøre korets loft tilgængeligt efter hvælvslagningen.

Det store *vesttårn* kan være opført ved samme tid som anskaffelsen af klokken fra 1504, men præges i øvrigt af omfattende skalmuringer og istandsættelser, navnlig mod syd og vest. De oprindelige materialer udgøres udvendig forneden af genanvendte granitkvadre fra skibets delvis nedbrudte vestgavl (jf. fig. 15). De hviler på en fremspringende markstenssyld, hvorover flere sokkelkvadre fra gennembrydningen af vestgavlen har fundet anvendelse. Enkelte kvadre er desuden blevet benyttet forneden i tårnrummets sydvæg. Murværket over kvadrene er af munkesten; dog ses fra skibets loftsrum og mellemstokværket, at tårnets østmur, som udgår fra skibets murkrone, er opført af kløvsten med indtrykkede teglbrokker i fugerne.

Tårnrummet forbindes med skibet ved en høj, rundbuet arkade med kragbånd af to trinvis fremspringende skifter. Rummet overdækkes af et samtidigt hvælv, hvilende på forlæg. Ribberne er halvtstens, de puklede kapper sildebensmurede, og der er helstens brede overribber på fladen. I nordkappen klokkerebshul. Rummet belyses af et rundbuet, falsat vestvindue.

Opgangen til de øvre stokværk sker fra tårnrummet gennem et trappehus mod nord med halvtæg over falsgesims. Den fladbuede underdør er falsat med halvtstensstik og giver adgang til en muret spindel, som belyses i nord af to retkantede slidser med trappestik; den ligeledes fladbuede overdør har halvtstensstik. Mellemstokværket belyses mod syd og vest af fladbuede, indvendigt smigede glugger med ommurede halvtstensstik. Forbindelsen til skibets loft er etableret gennem en retkantet dør, som falder trinvis i murlivet, hvor overliggerne er af granit. Under mellem-

Fig. 13. Kirken set fra nordvest. Foto Hugo Johannsen 2009. – *Kirche aus Nordwesten*.

stokværkets gulvlag er der et lavt stokværk, som har glugger mod syd og nord. Den søndre er synlig i det ydre (jf. fig. 16), mens den nordre, som er smallere, muligvis er blevet skjult af trappehuset. Tilsvarende 'fiktive' mellemstokværk kendes fra andre af områdets tårne.²³

Klokestokværket har rundbuede, falsede glamhuller, der er parvis koblete mod øst, syd og vest, mens nordsiden har en enkeltstående, men større åbning, hvori klokken er ophængt. Ind-

vendig åbner de koblete glamhuller sig i nicher, hvis afdækning er dels fladbuet (øst og syd), dels rundbuet (vest) over trinvis udkragede vederlag.

De nord-sydvendte taggavle, af hvilke den søndre er nymuret 1948, har mistet deres $\dagger$ kamme og løber nu direkte ud i tagfladerne. De prydes af seks højblændinger, hvis afdækning er beskåret ved den omtalte reduktion – et mønster, som kendes fra et stort antal vestjyske taggavle. De

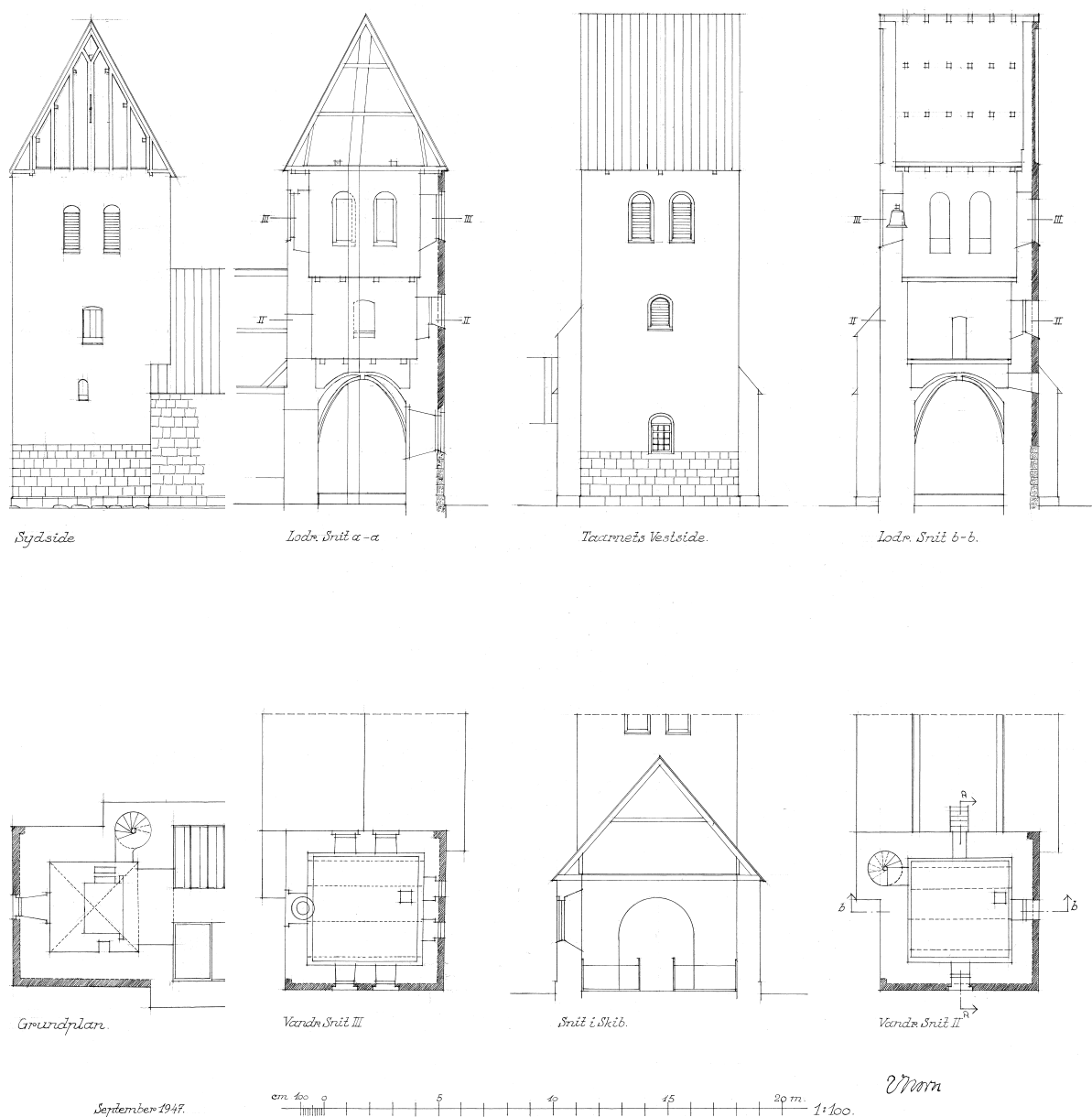

Fig. 14. Planer, snit og facader med forslag til tårnets restaurering, 1:300. Viggo Norn 1947. Horsens Museum. – Grundrisse, Schnitte und Fassaden mit Vorschlag zur Restaurierung des Turmes.

yderste blændinger deles af halvstensstave, mens de to midterste skilles af en helstensbred, hvis afdekning til dels er bevaret. Der synes at have været tale om et spærstik, og en mindre blænding herover antyder, at de to midterste blændinger har været samlet under et fælles stik, jf. eksempelvis †Holstebro (s. 192 f.) og Lomborg (s. 732). I bunden af begge midterblændinger ses endvidere

en smal glug med trappestik. Mod øst markeres murkronen af et savskifte, som i vest antagelig er forsvundet ved en af de talrige skalmuringer.

†Kalkhus. 1607-08 indrettede man en kalkkule i tårnet, dvs. antagelig i et hjørne af tårnrummet.¹⁸ Formentlig var det hertil man 1631 indkøbte otte lægter af 10 alen (ca. 6,3 m) til et gelænder ('sprinkelværk').

Det prunkløse *våbenhus* er hovedsagelig opført af marksten og enkelte munkesten, suppleret med et højt skifte af granitkvadre forneden samt ved flankemurenes tilslutning til skibet. Tilbygningen nævnes tidligst 1585,¹⁸ da kirkeværgerne betalte en murermeister for »skrøfts bencke«, dvs. de murede bænke i 'skriftehuset',²⁴ som endnu er bevaret langs østvæggen, mens den tilsvarende i vest nu kun repræsenteres af en fortykkelse af væggen nedre del. En forhøjelse af våbenhuset, som endnu tydeligt giver sig til kende, gennemførtes få år senere, da man ifølge regnskaberne for 1597 betalte murer og tømrer herfor.¹⁸ Udgifterne omfattede bl.a. 16 læs kamp, hentet fra 'Lomborg Nissum' til 'fyldning våbenhuset at forhøje' samt indkøb af en egebjælke i Lemvig og betaling for aftagning af tagets blyklædning. 1598-99 afregnede man med to snedkere for et nyt loft. Indgangsdøren i den glatte gavl har antagelig fået sin nuværende form ved en ændring 1855, da man anbragte en lynette over dørfløjene i stedet for de ellers påtænkte vinduer i flankemurene.²⁵ Sidstnævnte omfatter for østsidens vedkommende to rundbuede, halvtstens dybe blændinger med smalle lyssprækker. De kan være oprindelige, men er først genåbnet ved restaureringen 1967-71.²⁶

Eftermiddelalderlige ændringer og vedligeholdelse. De bevarede regnskaber fra årene 1584-1682 viser, at bygningen først og fremmest krævede løbende istandsættelser af tagenes blyklædning og at murværket på kirken og dens tilbygninger, navnlig på det for vejrliget særlig udsatte tårn.¹⁸ Således oplagde blytækkeren 1593 nedblæst bly, mens to murer mestre 1612 'omsømmede', dvs. omfugede kirken og tårnet; sidstnævnte blev 1632 atter 'beredt' på alle fire sider. 1647 engageredes Jens Murermeister fra Resen til at reparere det brøstfældige tårn på søndre og vestre side, hvor han indsatte to jernankre. Materialerne omfattede 200 flensborgsten, som indkøbtes i Lemvig hos borgmester Qvistrup samt 400 mursten fra Gudumkloster.¹⁸ 1663 fornyede Peder Murermeister fra Lemvig formuldede sten på tårnet.¹⁸

Som det fremgår, kom bygningshåndværkerne fra købstaden Lemvig eller en nærliggende landsby som Resen og Flynder (se vinduer). Blandt de navngivne håndværkere anføres endvidere tøm-

Fig. 15. Udsnit af tårnets sydfacade med genanvendte romanske granitkvadre og vinduesoverligger (s. 1094), Foto Hugo Johannsen 2009. – *Ausschnitt der Südfassade des Turmes mit wiederverwendeten romanischen Granitquadern und Fenstersturz.*

rer Mads Jellesen (1630) og Børge Glarmester (1651).

For det efterfølgende århundredes vedkommende er der kun få bevarede kilder; men mønstret har utvivlsomt være det samme. Dog må det fremhæves, at kirkeejeren, kammerråd Matthias Pedersen til Kongensgård, 1730 bestilte murermeister Nicolaus Hinrich Rieman fra Skive til at reparere kirken næste sommer.²⁷ Ifølge materialeforbruget, som ansloges til 30 tdr. kalk, 300 mursten og bly, har reparationen antagelig omfattet den løbende vedligeholdelse af murværk og tage, vel navnlig tårnets. Sammen med en lignende plan for Gudum og Resen kirkers vedkommende (s. 1048, 1140) er det i øvrigt den tidligste omtale af den tyskfødte bygmester, som dominerede både offentligt og privat byggeri i Jylland fra 1730'erne frem til sin død 1759.²⁸

Efter midten af århundredet er tårnet blevet underkastet en større istandsættelse, som man over sydsidens luge til mellemstokværket har markeret med årstallet »Anno 1759« i jernankre (jf. fig. 7).²⁹ Istandsættelsens omfang kendes i øvrigt ikke; men der kan være tale om skalmuring af de udsatte sider mod syd og vest, muligvis nedskæring af taggavlenes kamme eller ommuring af den søndre taggavl, som stod glat indtil 1948 (jf. fig. 16).

Kilderne til 1800-tallets istandsættelser flyder noget rigere, men er dog så summariske, at ind-

Fig. 16. Kirken set fra sydøst. Ældre foto i KglBibl. – *Kirche aus Südost.*

grebenes præcise omfang sjældent lader sig bestemme. Endnu 1809 klagede man over tagenes slette tilstand, som medførte, at det regnede ind adskillige steder, ligesom en revne i sydvest skulle repareres.³⁰ Forholdene må dog være bragt i orden, for allerede 1811 fandtes murværket at være i uskadt stand, loft og gulv ligeledes, tømmerværket forsvarligt og stærkt, blytaget helt og tæt, ligesom vinduerne var nylig udbedrede.³¹ Det er uvist, om det var udgifterne hertil eller nye istandsættelser, som anføres 1816-17.³² Regnskabet viser, at materialerne (tømmer, brædder og sten) indkøbtes hos Peder Winkel i Lemvig, ligesom der var regninger fra smeden Jens Rasmussen, Jesper Murermester og tømrer Christen Docken. Hertil kom kostpenge for håndværkerens lokale indkvartering og som særlig udskilt post: brændevin! 1844 blev samtlige vinduer i

kirkens søndre side fornyet, og året efter fornyedes vinduerne i tårnet.³³

1900-tallets vedligeholdelse af bygningen er bedre belyst og omfatter tre større indgreb, af hvilke en *hovedrestauration 1941-42* var projekteret af arkitekterne M. B. Fritz og Søn, Århus.²⁰ Restaurationen, som ledes af Sv. Fritz, indebærer omsætning af udskredet kvadermurværk på kirkens sydside og fundamentforstærkning sammesteds (fig. 9). Endvidere reduceredes antallet af vinduer på skibets sydside fra fire til tre (sml. fig. 8 og 10).

Tårnets hovedistandsættelse 1948 gennemførtes efter tegninger (fig. 14) af kgl. bygningsinspektør Viggo Norn, Horsens. Restaurationen omfattede reparation og stabilisering af murværket med indlæggelse af ankerbjælker, hvis store forskud sammen med talrige mindre skalmursankre

Fig. 17. Kirken set fra nordøst. Ældre foto (før 1917). – *Kirche aus Nordosten*.

karakteriserer murværket. Sydsidens ankre med dateringen af den små to hundrede år ældre tårn-istandsættelse blev fornyet og omdisponeret ved samme lejlighed. Mest iøjnefaldende var dog om-muringen af sydsidens taggavl med blændingsud-smykning svarende til nordsidens.

Den seneste *hovedistandsættelse* 1967-71 udførtes etapevis efter forslag ved arkitekterne Poul Hansen og Ib Lydholm, Thisted. De vigtigste punkter var for bygningens vedkommende om-sætning af korets kvaderstensmure samt skibets nordvesthjørne, omstøbning af blytag på skibets nordside, fornyelse af våbenhusloftet, installation af nyt varmeanlæg og fornyelse af gulvene.

Gulve. Alle afsnit har gulve fra restaureringen 1967-71. Belægningen består af rødbrune, blødpresede klinker, lagt på fladen med fuge, og både kor og tårnrum er hævet et trin over skibet. –

†*Gulve.* Den tidligste omtale er fra 1586, da en murermeister lagde gulv i kirken og våbenhuset, muligvis med benyttelse af de 1000 mursten fra »Vosborig« (Vosborg), som indkøbtes samtidig.¹⁸ Murstensgulve omtales lejlighedsvis i 1600-tallet og er antagelig først i slutningen af 1800-tallet blevet suppleret med trægulve foran alteret og i stolestaderne, således som det ses på de ældste interiørfotografier (jf. fig. 26). I forbindelse med varmeanlæggets fornyelse 1932 lagde man fliser over beton i midtergangen og trægulve i stolestaderne.¹¹

Døre. Skibets oprindelige norddør er fortsat i brug, mens †*syddøren* er blændet og senest nævnes som værende i brug 1631.¹⁸ Hvornår den er opgivet, vides ikke, men inden da må anslagsni-chen være ændret med den fladrundbue, som sås forud for restaureringen 1942 (jf. fig. 8b).

Fig. 18. Skibets loft set mod østgavlen (sml. fig. 31). Foto Arnold Mikkelsen 2009. – *Der Dachboden des Schiffes gegen Ostgiebel (vgl. Abb. 31).*

Vinduer. Kor og skib belyses nu udelukkende gennem sydsidens firkantede, afsprossede trævinduer, som ved hovedrestaurationen 1942 er indsat i fladbuede blændinger af hvidtede muren, ét i koret og tre i skibet. En oprindelig påtænkt indfatning af granitkvadre fravalgtes dog på Nationalmuseets anbefaling.

†*Vinduer.* Før restaureringen 1942 havde skibets sydside (fig. 16) fire vinduer, af hvilke det vestligste sløjfedes ved restaureringen, mens de resterende tre fik en ændret plads i facaden (sml. fig. 8 og 10). Den murede indfatning af de firkantede trærammer svarede nogenlunde til den nuværende, om end formen nærmede sig kurvehanksbuen. Kun det vestligste vindue afveg herfra ved at have falset, fladbuet indfatning. Situationen afspejlede antagelig en restaurering 1844-45, da man fornyede alle vinduer i kirkens sydside samt tårnrummets.³³

Det vestligste vindue stammede fra 1624, da man betalte to muremestre fra Flynder for at 'tage hul på muren sønden på kirken' til et vindue,

som har skullet give bedre belysning til det netop opsatte vestpulpitur (s. 1123).¹⁸ De blyindfattede ruder indsattes af to glarmestre fra Lemvig, hvor man også indkøbte stangjern til vindjærn. Fotografier af skibets sydside 1941-42 (fig. 9) efter fjernelsen af granitkvadbeklædningen viser, at vestvinduet oprindelig havde været lidt bredere og haft en lavere siddende sål. For de øvrige vinduers vedkommende sås også spor af ældre, murede indfatninger: Omkring det østligste var en østre karm af sten, lagt i krydsskifte og et højt-siddende, rundbuet(?) rulskiftestik, som synes at have afdækket et smallere vindue. Over det næstfølgende vindue sås et fladbuet, ligeledes højt-siddende rulskifte, hvis bredde derimod svarede til det nuværende.

Tagværker. Både kor, skib og våbenhus har velbevarede middelalderlige tagværker af eg, mens det over tårnet er nyere og af fyr. Korets tagværk er på syv fag med et lag hanebånd og spærstivere, som er tappede ind i spærene og træfornagtede.

Fig. 19. Detalje af skibets tagværk med spærstivere i nordsiden (s.1103). Foto Arnold Mikkelsen 2009. – *Detail vom Dachstuhl des Schiffes mit Stuhlsäulen in der Nordseite.*

I sydsiden ses en nummerering fra vest med små udstemmede firkanter, mens man i nord har benyttet et system af streger. Et ottende spærfag i selve taggavlen er nyere og af fyr.

Skibets tagværk omfatter 20 fag og har dobbelt lag hanebånd og spærstivere, som krummer svagt udad ved sammenføjnngen (jf. fig. 19). Spræstiverne er påbladede og fastholdes med både træ-nagler og smedede jernspigre, mens de indtap-pede hanebånd er træfornaglede. Stolen er sam-mensat af to dele på hver 10 fag, som adskiller sig ved, at spærstiverne på den østlige del er påbladet mod vest, mens de på den vestre del er skåret ind i spærenes østside (jf. fig. 19). Svarende til denne todeling adskiller nummereringen sig ligeledes, idet den østre halvdel har øksehugne streger på vestsiden af de forskellige led, mens der på den vestre halvdels østside ses et system af cirkler og andre figurer, udført med huljern. Nummere-ringen er i øvrigt ikke konsekvent inden for de to afsnit, hvad enten dette skyldes, at man ikke

har respekteret den ved opstillingen, eller at ræk-kefølgen er brudt ved senere istandsættelser; to spærfag i hver del er i øvrigt udskiftet med fyr.

Våbenhuset har tagværk af spinkelt egetømmer med spærstivere og et lag hanebånd, tappet ind og træfornaglet.

Dendrokronologiske undersøgelser. 2009 er udtaget boreprøver fra spær og spærstivere i både korets og skibets tagværk. Tømmeret i skibets tagværk er for begge afsnits vedkommende fældet i sommeren 1402, mens korets kunne bestemmes til o.1445.³⁴

Tagbeklædning. Alle tage står blyklædte, hvilket øjensynlig har gammel hævd og allerede fremgår af de tidligst bevarede regnskaber. Således fik bly-tækkeren 1593 betaling for at oplægge nedblæst bly og atter 1612-13 for at lægge bly på kirkens søndre side.¹⁸ Ved kirkens beskrivelse 1700 og 1766 var hele kirken fortsat blytækket,³⁵ hvorfor det undrer, at 'lavkirken' (d.e. koret) 1836 siges at være teglhængt i modsætning til den blytæk-kede 'højkirke' (d.e. skibet).¹⁹ 1856 var koret dog

Fig. 20. Indre, set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2009. – Inneres gegen Ost.

blytækket, idet man ønskedes dets søndre side efterterset.³⁶

Farveholdning. Granitkvædermurene står udvendig blanke, mens murværket af tegl i taggavle, vinduesindfatninger og tilbygninger er hvidkalket. Det indre er pudset og hvidtet, mens bjælkelofferne er gråmalede. – †*Farveholdning.* Den udvendige kalkning, som tidligst omtales 1592, da en muremester betales for at kalke kirken og tårnet,¹⁸ har antagelig i lighed med de nuværende forhold kun omfattet de teglsatte flader (jlf. fig. 16). Kalken har undertiden været iblandet brunrødt, således som det skete 1663, da Peder Muremester, Lemvig, skalmurede tårnet og reparerede kirkegårdsportalen.¹⁸

Opvarmningen sker gennem et luftvarmeanlæg med elektrisk varmeplade i henhold til forslag

fra 1988. – †*Opvarmning.* En kakkelovn i skibets nordvestre hjørne, som antagelig var opstillet i 1800-tallets slutning, blev 1932 kasseret og en kaloriefere (Morsø Jernstøberi) installeret i stedet.¹¹ Det afløstes ved hovedrestaurationen 1967–71 af et oliefyret varmluftsanlæg.

Et pikstensbrolagt *fortov* omkring kirken afløste ved hovedrestaurationen 1967–71 et fortov af beton.²⁰

†KALKMALERIER

1879 noteredes spor af *dekoremalerier*, vel senmiddelalderlige, langs ribberne i korhvelvet (*Uldall 1879 (1890)*). 1646 males med kønrøg (dvs. sort farve) omkring altertavlen, formentlig et *†skyggemaleri*.¹⁸

INVENTAR

Oversigt. Kirken har endnu bevaret enkelte middelalderlige genstande. Ældst er den romanske døbefont, der tilhører gruppen af firkloverfonte, som navnlig er repræsenteret i Thy og på Mors. Klokken, der bærer årstallet 1504 og navnene på kirkens daværende kirkeværger, Per Lassen og Christiern Pedersen, tilskrives klokkestøberen Peter Hansen fra Flensborg. Senmiddelalderlig er endelig den velbevarede jernbeslåede kirkekeste, der dog bærer årstallet 1633, hidrørende fra en senere istandsættelse.

Takket være de meddelsomme kirkeregnskaber fra tidsrummet 1584-1682 kan inventarets fornyelse efter reformationen belyses med adskillige detaljer, der samtidig giver et værdifuldt indblik i selve produktionsprocessen.¹⁸ Fra 1595 hidrører både altertavlen og prædikestolen (samt et $\dagger$ korbuekrucifiks), hvis udførelse involverede talrige håndværkere. Heraf er særligt fremhævet Anders Snedker, muligvis fra Aalborg ligesom i alt fem snedkere herfra, som arbejdede med prædikestolen; endvidere Morten Maler fra Ribe. De implicerede aktører var på samme tid optaget af flere andre opgaver i områdets kirker eller på de stedlige hovedgårde, ligesom de nødvendige materialer hentedes både fra nær og fjern. Altertavlen repræsenterer en luthersk udgave af en oplukkelig middelalderlig fløjaltertavle, rigt udstyret både med figurmalerier og belærende tekster. Også prædikestolen, der er af karnaptypen, har både figur- og indskriftudmykning.

Fra 1600-tallet stammer fontelåget (1610) og altersølv, det sidstnævnte udført 1637 af Lemvigmesteren, Hans Guldsmid, mens alterstagerne og korbuekrucifikset, der erstattede det ældre, antagelig er anskaffet efter 1700. Større nyerehvervelser, der endnu er bevaret i kirken, men hvoraf en række dog ikke længere er i brug, hidrører overvejende fra 1800- og 1900-tallet. Til den ældre beholdning hører alterkanden (1845), altertavlens tidligere storfelt (1846), udført af J. B. Gjørup, stolestaderne (o. 1850, dog senere ombygget) og alterskranken (o. 1880), mens talrige andre genstande er kommet til efter 1900, bl.a. forskelligt alterudstyr (oblatbeholder (1917), syvstages (1929)), kirkens to lysekroner (1927), dåbskanden (1932) og det nuværende orgel (1981).

Farvesætning og istandsættelser. Kirken fremtræder i dag hovedsagelig i den skikkelse, den fik efter en gennemgribende hovedrestauration 1967-71 (jf. s. 1101). Istandsættelsen 1917 og 1922 af altertavlen og prædikestolen, der genskabte disse hovedinventarstykkers oprindelige farver, har samtidig givet viden om senere farver herpå (og vel også på det øvrige inventar). Dette omfattede en forenklet opmaling o. 1700 af den brogede renæssancebemaling, siden, 1844-46, erstattet af en hvidgrå perlefarve med blåt, guld og marmorering og senest, antagelig i 1800-tallets sidste fjerdedel, dækket af en egetræsstaffering.

Møbleringen af kirkens indre er præget af skiftende århundreders løbende renoveringer, ligesom forskellige enkeltpersoner, ikke mindst de private kirkeejere, har efterladt sig spor. Kirkerummets 'reforming' o. 1600 manifesterede sig ikke blot i anskaffelsen af altertavle og prædikestol, men også bl.a. i erhvervelsen af et $\dagger$ korbuekrucifiks (1595), et $\dagger$ alterbordspanel (1597) og en $\dagger$ skriftestol (1605); det skal også bemærkes, at det middelalderlige $\dagger$ monstranshus endnu i 1600 fandtes i kirken. 1623 opsattes et $\dagger$ pulpitur i kirkens vestende; dette blev bemalet på bekostning af den daværende sognepræst Jørgen Nielsen Lachmann, hvorimod senere forbedringer, iværksat af kirkeejeren, Jens Wandborg de Stiernhielm til Kappel ($\dagger$ 1780), ikke kendes nærmere.³⁷ Det samme gælder for de mangler ved inventaret, der 1811 erklæredes udbedret, og de istandsættelser, som blev foretaget 1816-26.³⁸ En større forbedring, der bl.a. omfattede opmaling af altertavle og prædikestol, gennemførtes 1844-46, formentlig med J. B. Gjørup som ansvarlig for malearbejdet.³⁹ Ud over de sidstnævnte genstandes restaurering 1917-22 skal i nyere tid især fremhæves en hovedrestauration 1941-42 ved M. B. Fritz og Søn (s. 1100), da bl.a. fonten flyttedes, prædikestolens opgang fornyedes, og stolestaderne blev gennemgribende renoveret.

Alterbord, middelalderligt, muret af pudsede granitkvadre, 148×86,5 cm, ca. 98 cm højt; afstand fra østmuren er 125 cm. I bordets bagside er 1987 indsat en pengeboks.⁴⁰ I forbindelse med hovedrestaurationen 1967-71 fjernedes en enkel $\dagger$ panelbeklædning af træ.²⁰ Sandsynligvis har dette dog drejet sig om en nyere beklædning og næppe om det $\dagger$ Alterpanel, der afregnedes for 1597.¹⁸

Alterklæde, 1989, udført af Vævegården, Tylstrup, ved Bjarne Sachse. Af rustrodt klæde, besat med guldlidser. Tilhørende alterbryn af hvidt uld med korsdekoration, ligeledes af guldlidser. $\dagger$ Alterklæder. 1630-31 betales for lærred og syløn til forfærdigelsen af et alterklæde.¹⁸ 1659 bekostede en kaptajnlojtmant til Engelund, der havde ladet sin kone og børn begrave i kirken, et alterklæde af 'fløjls broget drejl', jf. også $\dagger$ prædikestolsklæde.¹⁸ 1806-09 og endnu 1811 nævntes det daværende klæde dog som 'pjaltet og uanstændigt',⁴¹ og 1841 forlangtes anskaffelse af et nyt af rødt fløj.³³ Det indskærpedes yderligere 1856, at man erhvervede et klæde af rødt fløj, helst silkefløj,⁴² vel i stedet for et klæde af lyserødt damask, som var blevet indkøbt mod synets bestemmelse.³⁶ Det ældre klæde af rødt fløj med guld kors ses fig. 25.

Fig. 21a. Altertavle, udført 1595 af Anders Snedker og Morten Maler på initiativ af kirkeværge Peder Skrivers, vist i lukket stand (s. 1106). Foto Arnold Mikkelsen 2009. – Altarbild, 1595 von Anders Schreiner und Morten Maler auf Initiative des Kirchenpflegers Peder Skrivers ausgeführt.

Altertavle (fig. 21-25), fra 1595 ifølge malerets indskrift og kirkens regnskaber, idet Anders Snedker udførte billedskærerarbejdet, mens Morten Maler fra Ribe stod for stafferingen og Peder Skrivers på Søgård, daværende kirkeværge, var ansvarlig for selve udførelsen.¹⁸ Tavlen frem-

træder i al væsentligt som resultat af Kristian Dues restaurering 1917, da den oprindelige staffering i videst muligt omfang søgtes genskabt.

Altertavlen repræsenterer en efterreformatorisk version af en middelalderlig fløjaltertavle med et

Fig. 21b. Altertavle, udført 1595 af Anders Snedker og Morten Maler på initiativ af kirkevæрге Peder Skriver, vist i åben stand (s. 1106). Foto Arnold Mikkelsen 2009. – Altarbild, 1595 von Anders Schreiner und Morten Maler auf Initiative des Kirchenpflegers Peder Skriver ausgeführt.

midtskab med faste sidefløje, hvortil føjer sig et par bevægelige fløje. Tavlen er arkitektonisk opbygget med et tredelt storstykke på et tilsvarende postament og kronet af et ligeledes tredelt topstykke, øverst afsluttet med en topgavl. Storstykkets sidestykker har lave volutbårne og kronede, leddelte

balustersøjler, hvorpå hviler en fremspringende gesims med tandsnit, en opbygning, der i forenklet form gentages i topstykket. Selve storfeltet, der indrammes af en tandsnitsprofil, flankeres af kanelerede joniske søjler på høje diamantbosse- og beslagværksprydede postamenter. De bevægelige

Fig. 22. Dommedag. Detalje af altertavle, 1595 (s. 1109). Foto Arnold Mikkelsen 2009. – *Jüngstes Gericht. Detail von Altarbild, 1595.*

sidefløje har på indersiden dekorative rammer, skåret i lavt relief, med et blandet repertoire af renæssanceornamenter, kerub- og diademhoveder, akantusmontanter, midtdelt af alterkalke, og æggestavsfrise; på bagsiden er rammerne glatte. Topfeltet har en tilsvarende tandsnitramme og flankerende leddelte balustersøjler, her dog på glatte postamenter; sidefløjenes indvendige rammer har beslagværksornamentik, de ydre rammer er glatte. Høje topspir kroner stor- og topstykkets gesimser. Gavltrekkanten krones af et kerubhoved; på siderne er liggende volutornamenter.

Stafferingen omfatter, ud over selve den arkitektoniske indramnings bemaling, oprindelige figurmalerier i stor- og topfelt samt i gavlen; her til kommer en lang række indskrifter, ikke kun i stor- og topstykkets fod- og kronfriser, men også dækkende for- og bagsiderne af de respektive sidefløje. Heraf er dog forsidernes tekstfelter rekonstruerede gentagelser af bagsidernes, som erstatning for $\ddot{t}$ figurmalerier, jf. ndf. Tavlen har således i sine to stillinger fremtrådt dels som en billedtavle, svarende til den middelalderlige tra-

dition (åben stand), dels som en ren skrift- eller katekismustavle (lukket stand, jf. ndf.).

Malerier. Storfeltet viser Korsfæstelsen, indsat i et uvejrslandskab med et perspekt af Jerusalem i baggrunden. Kristus hænger på det centralt placerede kors med svagt bøjede ben; ved korsets fod knæler den hvidklædte Maria Magdalene th., mens et kranium ses tv. Maria og Johannes flankerer korstræet, Maria, der står tv., er ikklædt blå kappe over hvidt hovedlin og rosa kjole; hun lægger højre arm henover brystet, mens Johannes Evangelisten th. samler sine hænder i bøn; han bærer en gullig klædning og rød kappe. De to røvere hænger på deres respektive kors tv. og th. for Kristus, begge i akavede stillinger med krydsede eller bøjede ben.

I topstykket ses Opstandelsen (fig. 23) efter forlæg i Marcus Gheeraerts gengivelse, stukket af Jan Sadeler i 1500-tallets sidste fjerdedel. Forlæggets højoale komposition, hvor både Kristusfiguren med rød flagrende kappe (oprindelig svævende med en korsstav i højre hånd oven over kisten) og de fire soldater direkte er kopieret, er dog til-

passet til topstykkets lave tværrektangulære format, ligesom stikkets elegante kartoucheværk er udeladt.⁴³ Topgavlen (fig. 22) viser Dommedag, i hovedtræk kopieret efter Maerten van Heemskercks forlæg fra 1563, stukket af Cornelis Cort.⁴⁴ Også her har maleren dog revideret sit udgangspunkt, idet gruppen af knælende hellige mænd og kvinder ved Kristi side er udeladt, mens et Helvedesgab er tilføjet i højre side.

Et yngre **maleri* i storstykket (fig. 24), udført 1846 af J. B. Gjørup, Lemvig, olie på lærred, 87,5×93,5 cm, viser den centrale del af Leonardo da Vincis Nadveren. Kristus, iklædt hvid kjortel og blå kappe, sidder ved nadverbordet med kalk, fad og brød foran sig. Bagved ses en vinduesåbning mod et landskab, indrammet af ophængte røde gardiner. På nordsiden af altertavlens rammeværk fandtes *†*påskrift: »Malet af Gjørup 1846«, for J.

B. Gjørup, der var ansvarlig for malerarbejdet ved kirken 1845–46.³² Nu ophængt på nordvæggen, i en karnisprofileret ramme, stafferet i olivengrønt, gyldent, sort og gråt.

†Malerier. Som påvist af Kristian Due havde både stor- og topstykkernes fløje oprindelig figurmalerier på forsiden, nederst de fire evangelister, placeret henholdsvis på nordfløjen (Mattæus og Markus) og syd (Lukas og Johannes), mens topstykkets fløje viste enkeltfigurer, uvist dog hvilke. I forbindelse med tavlens opmaling 1845–46 maledes 'gruopvækkende' (jf. Kristian Due) apostelfigurer i grisaille efter Thorvaldsens statuer i København Vor Frue Kirke (jf. fig. 26), nederst tv. og th. Paulus og Simon, øverst tilsvarende Jakob den Yngre og Peter. Topfeltet var udfyldt med et, sandsynligvis samtidigt,⁴⁵ billede af Kristi Døb, mens gavlen viste Guds øje i trekantglorie.

Fig. 23. Opstandelsen. Detalje af altertavle, 1595 (s. 1108). Foto Arnold Mikkelsen 2009. – *Auferstehung Christi. Detail von Altarbild, 1595.*

Fig. 24. Nadveren efter Leonardo da Vinci. Ældre storfelt, udført af J. B. Gjørup, 1846, fra altertavle, 1595 (s. 1109). Foto Arnold Mikkelsen 2009. – *Abendmahl nach Leonardo da Vinci. Ehemaliges Altargemälde, von J. B. Gjørup, 1846.*

Det arkitektoniske rammeværk er stafferet i en broget farveskala med hvidt, rødt, lys cinnober, olivengrønt, okkergult, mørk- og gulbrunt, blå og sort samt guld og sølv (til dels med lasering), alt på kridtgrund. På rammestykkerne såvel som på tekstfelterne ses i øvrigt en række skabelonmalede rosetter, stjerner og planteornamenter.

Indskrifterne, hvis oprindelige dele er bevaret, om end i fragmentarisk form, i selve alterskabet og på de bevægelige fløjes ydersider, er malet med en smukt formet fraktur, dog med enkelte ord i versaler i guld og sølv (initialer) på sort grund. Hertil kommer de delvist rekonstruerede eller helt nymalede tekster i postament- og frise-felter samt på forsiden af stor- og topstykkets sidefløje.⁴⁶ I postamentets fire felter læses fra venstre mod højre: 1) »Der som i bliffue i meg oc mit ord bliffuer i eder, da/ Skulle i bede huad i ville, oc det skal vederfaris eder. ioha(nnes) xv (Joh. 15,7)«. 2) »Sandelig hand bar vor siugdum oc/ tog vor pine paa sig: esaias: LIII (Es. 53,4)«. 3) »død ieg vil vere dig en forgifft, helff/ uede ieg vil vere dig en pestilentze. Hoseas XIII (Hos. 13,4)«. 4) »Oc see, en røst aff skyen sagde, denne er min elskelige søn/ i huilcken ieg haffuer behagelighed,

hannem skulde i høre: Matt. XVII (Matt. 17,5)«. I storgesimsens frise står: »Saa Elskte Gud Verden, at hand/ Gaff Sin Enbaarne Søn, paa det at Alle de, som Tro paa Hannem, icke Skulle/ Fortabis, men haffue det evige Liff: Iohan:3 (Joh. 3,16)«. Topfrisens indskrift lyder: »Jeg er Opstandelsen oc lifffuet: Huo som/ Tror paa mig hand skal leffue, alligevel at han døer, oc huo som leffuer oc/ Troer paa mig, hand skal aldrig dø(.) Iohannes XI (Joh. 11,25)«.

De bevægelige fløjes for- eller indersider viser i storstykket nadverordene, opmalet efter de respektive ydersider: »Om Alterens Sacramente: Matth. 26 (Matt. 26,26-28). Marc. 14 (Mark. 14, 22-25), luc. 22 (Luk. 22,19-20), 1 cor II (1. Kor. 11,23-25). Vor Herre Jesus Christus etc.« (nordfløj) og »Lige Saa Tog Hand/ Oc Kalcken etc.« (sydfløj). Tilsvarende er på forsiden af topstykkets fløje rekonstrueret bagsidens modstillede tekster fra Det Gamle og Det Nye Testamente, relateret til temaet synd og nåde i henhold til Loven og Evangeliet: »Huilken dag du æder/ dit forbødne træ, skal/ du visselig dø: gen:2 (1 Mos. 2,17)«. »Forbandet vere den, som/ icke fuldkommer alle ordene/ i denne low: deut: 27 (5 Mos. 27,26)« (venstre fløj); »Huo som tror paa/ sønnen hand haffuer/ det euige liff: iohan: 3 (Joh. 3,15)«. »lowen er giffuen ved/ mose naade oc sandhed er/ bleffuen ved ihesum christu(m) Iohan: 1 (Joh. 1,17)« (højre fløj). På alterskabets faste sidefløje læses, yderst fragmentarisk bevaret, i storstykkets nord- og sydfløje hhv. Fadervor og Trosbekendelsen, mens topstykket gengiver De ti Bud (nord) og Dåbsordene (syd). Samtlige tekster genfindes i Martin Luthers Katekismus, hvoraf *Enchiridion* eller *Den lille Katekismus* kom i flere danske udgaver i tidsrummet 1537-94. På den indvendige side af storfeltets nordre rammestykke ses endelig: »Anno 1595/ lod peder skriffu[e]r/ y siøga[a]rd gjøre/ denne [t]aule«, som en hentydning til kirkeværgen, Peder Skrivners initiativ.

Som nævnt repræsenterer Fabjergtavlen typologisk en luthersk katekismus- eller skriftaltertavle, som her har fået en særlig rig udformning med både stor- og topstykke samt bevægelige og faste fløje. En lidt yngre parallel i området er tavlen i Tørring Kirke (1610, s. 683), der dog sav-

Fig. 25. Altertavle, 1595, vist med tillukkede fløje før restaureringen 1917 (s. 1106).
Foto Chr. Axel Jensen 1914. – *Altar, 1595, mit geschlossenen Flügeln vor der Restaurierung 1917 gezeigt.*

ner det faste alterskab. Samtidige eksempler med bevægelige fløje er talrige i Nordjylland, dvs. i Vendsyssel og Himmerland med særlig hyppighed omkring Aalborg (jf. *DK Tisted* 1080 f.). Kirkeregnskabernes omtale af implicerede snedkere fra Aalborg (omend fremhævet specielt i forbindelse med prædikestolen, jf. ndf.) gør det nærliggende at knytte tavlens mester, Anders Snedker til dette område. Rammeværkets ornamentik med akantusmontanter og motiver af kerub- og

diademhoveder samt alterkalke genfindes da også hyppigt i Nordjylland, antageligt tidligst repræsenteret af altertavlen fra 1577, oprindelig i Aalborg Budolfi Kirke, i dag – via en placering i Vestervig Klosterkirke – opstillet i Ydby Kirke (Revs Hrd., Thisted Amt, jf. *DK Tisted* 706).⁴⁷ Både denne og de øvrige eksempler har dog en enklere udformning uden topstykke og med dobbelte trekantgavle over storfeltet, enkelte over sidefløjene.

Fig. 26. Indre, set mod øst. Ældre foto (før 1917). – *Innernes gegen Ost.*

Kirkens regnskaber giver talrige oplysninger om altertavlens tilblivelse (jf. også s. 1105 samt prædikestol og krucifiks). Ud over en generel redegørelse for tilvejebringelsen af træet til de nævnte inventarstykker, er omtalt en række håndværkere, der var involveret i arbejdet i løbet af januar-april 1595. Således holdtes et indledende møde med Anders Snedker 'om tavlerne at gøre', ligesom han afslutningsvis lønnes med 32 daler for sin umage. Ved starten af det store arbejde kørte to vogne til Krogsdal (Nørre Felding Sogn, Ulfborg Hrd.) 'efter Anders Snedker og hans folk'. Mesteren kan da forinden have været beskæftiget ved hovedgården eller ved den lokale sognekirke, hvis (†)altertavle var skænket 1592 af Poul Munk til Krogsdal og hans hustru, Elsebe Juel. Stafferingen blev overgivet til Morten Maller fra Ribe (»Morthinn Maller aff Ribbe«), der

'selvtredje', dvs. med to medarbejdere, arbejdede både på altertavlen og de ovennævnte genstande og lønnes såvel for det udførte som 'for guld og sølv'. Samtidig med arbejdet i Fabjerg var malleren i gang i Vejrum (Hjerm Hrd.), hvorfra han hentes i en vogn. Antagelig kan han her have udført stafferingen af altertavlens fodstykke, der ligeledes er dateret 1595 og rummer tilsvarende smukt kalligraferede frakturindskrifter med lutherske formaningsord. Peder Smed i Lemvig og Chresten Smed i Gørding leverede hængsler til fæstelse af tavlens døre (dvs. fløje). Endelig betales langfredag (18. april) for to vogne, der fragtede 'de to øverste parter af altertavlen' sammen med prædikestolen, vel til kirken fra produktionsstedet (dog ikke specificeret).¹⁸

I forbindelse med tavlens restaurering, udført af Kristian Due 1917 som anført med gullig an-

Fig. 27. Indre, set mod øst, bl.a. med et forhæng, opsat ved korbuen. Foto efter 1917, muligvis af Kristian Due. – *Inneses gegen Osten, u.a. mit einem Vorhang, am Chorbogen angebracht.*

tikva på bagsiden af nordre sidefløj, afdækkedes i alt tre farvelag over den oprindelige bemaling, heraf en rig staffering fra o. 1700, der i hovedtræk fulgte den oprindelige stafferings farver. Derover påvistes en bemaling med gråt, blå og lidt guld, samt påskriften: »Malet af Gjørup 1846«, jf. ovf., utvivlsomt anført i forbindelse med tavlen opmaling og forgyldning, omtalt 1845-46.⁴⁸ Øverst var en egetræsbemaling med delvis anvendelse af forgyldning, antagelig stammende fra 1800-tallets slutning. Fra denne bemaling eller måske fra den ovennævnte ved J. B. Gjørup hidrørte formentlig også topfeltets billede af Kristi Døb, jf. ovf.; endvidere $\dagger$ frakturindskrift i hovedgesimsen: »Jeg er Veien og Sandheden og Livet (Joh. 14,6)«. 1913-14 blev altertavlen undersøgt af Johannes Mallings

i samarbejde med Nationalmuseet. Arbejdet gennemførtes som nævnt 1917. I denne forbindelse suppleredes også snedkerarbejdet, vigtigst med toptinder på hovedgesimsen og tandsnitslister om stor- og topfelt samt på hovedgesimsen. Mindre istandsættelser, fortrinsvis omfattende fæstnelse af diverse udskårne dele og af stafferingen, med tilhørende retouchering og rensning gennemførtes i forbindelse med hovedistandsættelsen 1967-71 og 2005.

Altersølv, omfattende kalk og disk fra 1637 (fig. 28). *Kalken*, dog med nyere bæger, er 19,5 cm høj og har seksstunget fod. På fodens lodrette standkant en bort af tværovale felter mellem lodrette stave. Foden er som en pyramidestub drevet stejlt op mod det sekssidede skaft; på det ene fodled

Fig. 28. Altersølv, 1637, omfattende kalk (s. 1113) og disk (s. 1114), begge udført af Hans Guldsmed fra Lemvig. Foto Arnold Mikkelsen 2009. – *Silberne Altargeräte, 1637, Kelch und Patene umfassend.*

er indskrift med fordybede versaler, de enkelte ord adskilt med enkelte eller dobbelte prikker: »Anno 16 37/ er denne kalck/ og disk giordt til Fabierig Kiercke/ kom der til/ XXX lod«. På det modstående led er et støbt krucifiks, 2,7 cm højt. Knop med rudebosses, hvorpå står med re-

Fig. 29. Oblatbeholder, skænket 1917, og nyere al-terkande, udført af Cohrs Sølvvarefabrik, Fredericia (s. 1115). Foto Arnold Mikkelsen 2009. – *Oblatenge-fäß, 1917, und neuere Altarkanne.*

liefversaler mellem spidsblade: »Ihesvs«. På den vandrette standkant er stempel (fig. 44) for Lemvigmesteren, Hans Guldsmed (*Bøje* nr. 6743), jf. også Bøvling (s. 835). Glat bæger, antagelig udført i forbindelse med kalkens omstøbning 1845. Den tilhørende *disk* måler 13 cm i tværmål. På den glatte fane, der yderst har fordybet konturlinje, er cirkelkors, i hvis korsarme er anført Jesumono-gram med fordybede versaler (»IHS«) over kors. Under bund er indridset tetraskel i cirkelslag. 1636 noteredes udgifter til den nye kalk og disk, der havde en samlet vægt på 30 sølvlod og 3 kvint; endvidere afregnedes særskilt for det forgyldte sølvkrucifiks.¹⁸ 1659 blev kalken istandsat af en guldsmed i Lomborg.¹⁸ 1808 omtaltes den dog som brøstfældig og indvendig 'forfuleet', dvs. rådden.³⁰ 1811 erklæredes kirkens hellige kar atter brugbare.³¹ 1845 omstøbtes kalken (vel kun bægert).³³ I nyere tid er omtalt reparationer hhv. 1927¹¹ og 1970, da den istandsattes af Helga og Bent Exner, bl.a. med en ny bund og lueforgyldning af knop og skaft,²⁰ og endelig 1996, da der foretoges en lodning herpå.⁴⁰

†*Altersæt*. 1626 indkøbtes en tinkalk og -disk i Viborg.¹⁸

Oblatbeholder (fig. 29), udført 1917 og skænket til kirken 1918 af »ECL«. Den 6 cm høje beholder, der måler 11,5 cm i tværmål, er udformet som en åben skål, hvortil disken fungerer som låg. Foroven er kant af flade volutter, mens der på siden ses de sammenslyngede initialer »ECL« og datoen 8. maj 1918. Under bunden ses fem stempler: Københavnsmærke 1917, guardejn-stempel for Christian F Heise, mestermærke for J. Holm samt stempler for Landsforeningen for Dansk Arbejde.

†*Oblatæske*. 1862 erhvervedes en sort lukket blikæske til 150 kirkebrød.⁴²

Offerskål, o. 1900, 9,5 cm høj og 19 cm i tværmål; af sort porcelæn med guldkors og kant, indvendig hvid. Under bunden er mærke for Bing & Grøndahl.

Alterkander. 1) 1844 påtalt manglen af en kande,³³ der anskaffedes det følgende år.⁴² Kanden er antagelig identisk med tinkande, 29 cm høj, med låg, der opbevares på kirkeloftet; jf. tilsvarende eksempel af den velkendte type, bl.a. i Gudum (s. 1063). 2) (Fig. 29), nyere, af sølv, 22,5 cm høj. Glat korpus, hvorpå Kristogram i relief, og svungen hank. Under bund stempler for Cohrs Sølvvarefabrik, Fredericia, Danmarksmærke og lodighedsmærke for sterlingsølv.

†*Alterkander mv.* 1592 indkøbtes en tinflaske til messevinen.¹⁸ På fig. 26 (før 1917) ses en sort porcelænskande med guldkors, o. 1850, af vanlig type.

Sygesæt, jf. Gudum Kirke (s. 1061).

Alterstager, (fig. 30), o. 1700, 55 cm høje. Lav, klokkeformet fod og balusterskaft, nederst med vaseformet led og herover indadsvungen del, samt lav, profileret lyseskål (jf. Heldum og Bøvling s. 714 og 747); senere lysetorn af jern.

†*Alterstager*. 1607 betaltes for rengøringen af lysestager, vel kirkens ældre alterstager.¹⁸ 1630 istandsattes en lysestage, mens man samme år reparerede prædikestolen med et »bonnd« af jern og blik 'som var af en gammel lysestage'.¹⁸ Et par trearmede stager, 42 cm høje, formentlig identisk med de 1870 anskaffede,³² opbevarede tidligere på kirkeloftet. Antagelig er det en af disse, der anes på fig. 27.

Fig. 30. Alterstager, o. 1700 (s. 1115). Foto Arnold Mikkelsen 2009. – *Altarleuchter, um 1700*.

Syvstage (jf. fig. 20), 1929, 43 cm høj. På foden med graveret antikva: »Skænket til Fabjerg Kirke Julen 1929.« Stagen var en gave fra fru Høgsberg, enke efter skolelærer (Villum Pedersen) Høgsberg.¹¹

†*Alterbøger*. 1607 anskaffedes en bibel, vel et eksemplar af Christian IV's bibel i Hans Poulsen Resens udgave fra dette år. Denne suppleredes 1612 med en alterbog og et graduale, måske nyudgaverne, hhv. fra 1611 og 1606, af Peder Palladius' Alterbog og Niels Jespersens Gradual. 1662 indkøbtes en ny bibel.¹⁸

Messehagler. Kirken har i alt fem messehagler i de liturgiske farver hvid, rød, grøn og violet. Heraf er de fire moderne og som angivet med påsyede mærker leveret af Vævegården, Tylstrup (nr. 2-5). 1) O. 1960, af grøn, mønstervævet silke med tilsvarende lysegrønt for. På ryg- og forside er kors af påsatte guldbånd; på kirkeloftet. 2) Af hvidt kipervævet uld med for af gylden silke. På ryg og forside kors af smalle guldbånd. 3) Af rødt kipervævet uld med gyldent silkefor. På ryggen er broderet flammekors i gyldne og orange toner og smalle guldbånd, på forsiden tilsvarende guld-

Fig. 31. Fontelåg, 1610 (s. 1117). Foto Hugo Johannsen 2009. – *Taufdeckel, 1610.*

kors. 4) Af grønt kipervævet uld med brungyl-dent silkefor. Korsudsmykning af smalle gyldne bånd på ryg og forside. 5) Af violet kipervævet uld med for af brungyl-dent silke. Korsdekoration af smalle guldbånd på ryg og forside.

†*Messehagler*. 1633 indkøbtes fløj, guldknipling og -snore samt dvelig (lærred) og silke til en ny messehagel, da den gamle var blevet stjålet.¹⁸ 1654 blev hagelen nærmere beskrevet som værende af brun-blåt 'printet' (antagelig mønsterpræget) fløj med rygkors af sølv og guld samt kantgaloner af silke.¹⁸ 1845 anskaffedes en hagel af rødt fløj.³³ En ny hagel anbefalede anskaffet 1862, udført af rødt fløj og silke med guldkors og tilsvarende galoner.⁴²

Alterskranke, o. 1880, af halvcirkulær form med spinkle drejede balustre med skaftringe og knæ-fald, polstret med grønt klæde. Skranken, der tidligere havde en vinkelformet afslutning mod øst, renoveredes i forbindelse med hovedrestau-reringen 1967-71.²⁰ Formentlig i denne forbin-delse blev de sidstnævnte dele henlagt på loftet. Rød- og mørkebrun staffering med forgyldning af detaljer. Tilhørende *knæleskammel* beklædt med rustrodt stof.

†*Alterskranke*. 1806-09 var 'rækværket' ved al-teret brøstfældigt.⁴¹ 1835-36 polstredes knæfaldet med læder,³³ mens †*knæleskamlen* fornyedes med rødt fløj og messingsøm m.v.³² 1845 istandsattes og stafferedes skranken.⁴²

Døbefont (fig. 32-33), romansk, af granit. Den 104 cm høje font udgør en variant af egnens vanlige bægerbladstype (jf. s. 1063), den glatkum-mede firkloverfont (Mackeprang, *Døbefonte* 165, 169), hvoraf eksempler navnlig findes i Thy og på Mors (jf. *DK Tisted* 1073 samt bl.a. Solbjerg og Tødsø, Morsø Nørre Hrd., 971 og 922). Fon-den af blågrå sten har hjørneknopper og skaftled, formet som en attisk profil. Selve kummen, der er hugget af en lysere rødgrå granit og har tvær-målet 88,5 cm, viser en tilsvarende profil over den i øvrigt glatte underdel med en kort 'hals' ved overgangen til fodledet. En lodret revne ses mellem to af de krumme led, ligesom der anes svage sekundære farvespor. Således betales Mads Smed(!) 1829 for at male fonten,³² en staffering,

Fig. 32. Døbefont, romansk, af granit (s. 1116). Foto Arnold Mikkelsen 2009. – *Romanisches Taufbecken aus Granit.*

Fig. 33. Indre, set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2009. – *Inneres gegen West.*

der fornyedes 1842, 1852 og atter 1878.⁴⁹ 1853 anbefaledes fonten flyttet til den anden side af kordøren, vel fra en placering i koret til en plads ved korbuens nordre vange; dens nuværende placering siden 1967-71 er i et forsænket felt i skibets nordøsthjørne.⁴² 1941 foresloges dog en alternativ placering foran prædikestolen, dvs. i skibets sydøstende.²⁰

Fontelåg (fig. 31), ifølge kirkens regnskaber anskaffet 1610,¹⁸ af fyrretræ. Låget, hvis udformning er tilpasset fontekummens firkløverform, er dannet som en firsidet pyramide, øverst afsluttet med en løgformet, drejet knop. Spor af blågrøn bemaling. 1610 betalte en snedker og en maler for lågets udførelse.¹⁸ 1841 ønskedes en fornyelse eller opmaling af låget,³³ hvilket muligvis har været anledning til anskaffelse af det nuværende lågfad (jf. ndf.). På kirkens loft.

Dåbsfad (fig. 34), o. 1850, af messing, 37,5 cm i tværmål. Det glatte fad, der er uden indskrifter, har tilhørende fladt låg med agernformet knop. 1941 anbefaledes en placering i en smedet ind-

fatning, den nuværende, i stedet for en malet træring.²⁰

Dåbskande (fig. 34), af forgyldt sølvplet, skænket 1932 ifølge graveret indskrift, 30 cm høj; på det pæreformede korpus er indgraveret kors med trekløverender i stråleglorie. Under bund læses med skriveskrift: »Ved Daabens Bad med Herrens

Fig. 34. Dåbsfad og -kande, o. 1850 og 1932 (s. 1117). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Taufschüssel und Taufkanne, um 1850 und 1932.*

Fig. 35. Korbuekrucifiks, antagelig fra 1800-tallet (s. 1118). Foto Arnold Mikkelsen 2009. – *Chorbogenkruzifix, vermutlich aus dem 19. Jahrhundert.*

Røst/ kan bange Sjæle finde Trøst 1932«. Giverne var skolelærer Kristensen og hustru, Fabjerg.¹¹ Under bund er mærke for sølvplet, anvendt af Cohr Sølvvarefabrik, Fredericia, for Dansk Arbejde samt fakkelmærke benyttet siden 1929 af Fællesrepræsentationen for Danmarks Guldsmede.

†*Dåbskande*, af tin med låg anbefalede anskaffet 1862.³⁶

Korbuekrucifiks (fig. 35), antagelig 1800-tallet. Den groft skårne figur, der er 125 cm høj, hænger i let buede arme, idet hovedet, der bærer en flettet vidjekrans på det skulderlange hår, hælder svagt mod højre skulder. Ansigtet har ejendommelige, næsten mongoloide træk med halvt lukkede, skrå øjne og fyldige kinder, samt smalt overskæg og langt tilspidset hageskæg. Brystpartiet, der svulmer over lændeklædet, har markerede ribben. Lændeklædet med dejagtige folder er stramt svøbt om hoften med en snip mellem de let krummede ben, der ligger henover hinanden med store groftskårne fødder, fæstnet med en enkelt nagle. Glat korstræ. Nyere staffering med gullig karnationsfarve og rødt sidesår, hvidligt lændeklæde, brun vidjekrans og sortbrunt hår samt skæg. Korstræet er mørkebrunt. Krucifikset, der 1922 karakteriseredes som 'tarveligt, meget naivt landligt' og på dette tidspunkt var

opsat på triumfvæggens nordside (jf. fig. 27), blev frit opmalet dette år af Carl Frederiksen.⁵⁰ Atter istandsat i forbindelse med hovedrestaurationen 1967-71.²⁰ Opsat på skibets nordvæg over døren til våbenhuset.

†*Korbuekrucifiks*, 1595, udført af Anders Snedker, der betalte en samlet sum på 12 daler for at levere prædikestolen med tilhørende himmel og 'et nyt krucifiks'.¹⁸ Hvorvidt værket samtidig stafferedes af Morten Maler (jf. altertavle og prædikestol), fremgår dog ikke.

Prædikestol (fig. 36-39), ifølge kirkens regnskab udført 1595 af Anders Snedker og Morten Maler, sidstnævnte fra Ribe.¹⁸ Stolen, der er af karnaptype og har nyere opgang, omfattede tidligere en *†himmel* og en *†bærestolpe* (jf. ndf.). Et sekundært panelfelt (fig. 38), o. 1700, er opsat på nordvæggen.

Kurven er dannet af seks arkadefag, hvoraf tre springer frem i en karnap, flankeret th. af to sidefag, tv. kun af et enkelt. De enkelte fag indrammes af joniske søjler med smukt udførte kapitæler, svarende til altertavlens, og markeret entasis; søjlerne er placeret enkeltvis mellem karnappens fag og væggen og står dobbelt på hjørnerne. Arkaderne har kannellerede pilastre og profilerede bueslag med punktformede fordybninger; i buesviklerne fligede treblade. Det høje postament har tværrektangulære profilfyldinger mellem glatte fremspring. Under den sammensatte fodprofil er hængestykker, skiftevis kerubhoveder (fig. 37),⁵¹ placeret under fremspringene, og kartoucher med dobbeltvolutter. Den lavere krongesims har tilsvarende udformning som postamentet, dog danner et tandsnitsled overgang til dækpladen. Læsepult og enkel *opgang* med jerngelænder, placeret parallelt med triumfvæggen, begge dele hidrørende fra hovedrestaurationen 1967-71.²⁰

Stolens staffering fremtræder som et resultat af en gennemgribende restaurering 1922 ved Kristian Due og Carl Frederiksen (jf. påskrift i sort antikva på bagsiden af andet fag fra øst) på grundlag af ældre farvespor på kridtgrund. Farveskalaen er enklere end altertavlens, her med dominans af olivengrønt på rammeværket, gråhvidt på søjleskafterne samt rødt og sort med forgyldning og forsølvning. De seks arkadefelter

Fig. 36. Prædikestol, udført 1595 af Anders Snedker og Morten Maler (s. 1118). Foto Arnold Mikkelsen 2009. – *Kanzel, 1595 von Anders Schreiner und Morten Maler ausgeführt.*

har malerier af profeterne, de fire store (Esajas, Jeremias, Ezekiel og Daniel) samt to af de mindre (Hoseas og Joel). De skitsemæssigt udførte figurer, der er beslægtet med de tilsvarende på prædikestolen i Bøvling (s. 840),⁵² er vist i frøperspektiv på baggrund af et landskab, hvorover en skyhimmel; alle er iklædt fodlange kjortler og kapper og står ivrigt gestikulerende. De enkelte profeter ledsages i frise- og postamentfelterne af indskrifter med navne og bibelsteder, udført i en smuk gylden renæssancefraktur på sort bund, svarende til altertavlen; de enkelte ord i frisefelterne er indrammet af punkter. Fra øst mod vest læses, hhv. på frise og postament: 1) »Esaias. xliii (Es. 43,25)«; »Jeg afsletter din synde/ for min sky(l) d oc ieg vil/ icke ihukom(me) din(e) synder«. 2) »Jeremias. xxxi (Jer. 31,34)«; »Jeg vil giffve min

lou/ i deris hierte oc de skuld/ vere mit folck«. 3) »Heckiel xviii (Ez. 18,23)«; »Jeg haffuer ingen/ behagelighed til den/ wgudeliges død«. 4) »Daniel vii (Dan. 7,27)«; »rige oc mact under/ him(m) elen skal giffues/ de(t) höystishellige folck«. 5) »Hoseas vi (Hos. 6,6)«; »thi ieg haffuer lyst/ til miskundhed oc/ icke til offer«. 6) »Joel ii (Joel 2,26)«; »Alt hvo som holder/ paa herrens naffin/ han skal bliffue frelst«.

Et *panelfelt* (fig. 38), o. 1700, af fyrretræ, var sekundært opsat som endegavl mod nord i forbindelse med stolens tidligere placering ved triumfvæggens sydflanke; feltet, der har glat ramme mellem smalle profillister, er tilsyneladende beskåret for nede. Stolens udskårne arkader er imiteret med bemaling, der viser Jonas, som angivet med indskrift i gullige kursiverede versaler på

Fig. 37. Englehoved. Detalje af prædikestol (s. 1118). Foto Arnold Mikkelsen 2009. – *Engelskopf. Detail von Kanzel.*

sort grund ovenover; fodfelternes skriftsteder er dog her erstattet af et marmorert felt. Rødbrun ramme med sorte og brunokker profiler, figurfeltet stafferet med tilsvarende nuancer af gråhvidt, gult og rødt samt sort.

†*Bærestolpe*. 1595 er nævnt en egestolpe, hvorpå stolen fæstnedes.¹⁸ †*Prædikestolshimmel*, udført 1595.¹⁸ Himlen har åbenbart været af betragtelige dimensioner, siden der krævedes otte mand, 'som hjalp himmelen' og en snedker. Forud for denne udgift er dog anført en post vedrørende fire karle, der nedtog den »gran Hemmele« (dvs. den fint udførte himmel), måske hentydende til en ældre forgænger eller snarere til (sløjfningen af) en tidligere opsætning af den nyudførte himmel; i samme forbindelse afregnedes for 'streng' (vel jernbånd) til at hænge den i. †*Opgange*. 1595 omtales en fyrredelle til trappen.¹⁸ En sekundær opgang udførtes i forbindelse med placeringen foran triumfvæggen (jf. ndf.). Det tilhørende opgangspanel syntes nyudført 1876 (jf. fig. 39).⁵³ En nyere opgang opsattes 1922 og igen 1941–42, men erstattedes 1967–71 af den nuværende.

Prædikestolens karnapform med søjler omkring arkadefelter repræsenterer en type, der med Lemvigmesteren Kristen Spend vinder stor udbredelse i området (jf. s. 658, 689, 839). Inden da synes typen i forskellige variationer (med relief-

skårne eller malede panelfelter, indsat i rektangulære eller rundbuede fag) at have vundet stor popularitet i Nordjylland, måske med udgangspunkt i den fornemme prædikestol i Aalborg Vor Frue Kirke (1581), der dog antagelig var importeret sydfra (måske fra Lübeck).⁵⁴ Forbindelsen til Aalborg understreges da også af det hold snedkere herfra, der angiveligt arbejdede på stolen, jf. ndf.

I lighed med altertavlen og Tkrucifikset (se dette) er omstændighederne omkring prædikestolens udførelse fyldigt beskrevet i regnskaberne.¹⁸ Det gælder såvel for tilvejebringelsen af træ som for selve arbejdsprocessen, både med tilskæringen af tømmer og fragt af stolens enkelte dele. Ud over de to hovedansvarlige, Anders Snedker,

Fig. 38. Bemalet panelfelt med profeten Jonas, o. 1700 (s. 1119). Tidligere anvendt ved prædikestolen. Foto Arnold Mikkelsen 2009. – *Täfelung mit Gemälde des Propheten Jonas, um 1700. Früher an der Kanzel angebracht.*

Fig. 39. Prædikestol, vist i sin placering ved triumfvæggen (s. 1121). Foto før 1922, muligvis af Kristian Due. – *Kanzel, in ihrer Platzierung an der Triumphwand gezeigt.*

der betaltes i alt 12 daler for både prædikestol, himmel og krucifiks, og Morten Maler, omtaltes '5 snedkere (...) af Aalborg', der arbejdede på stol og himmel. Stolen har antagelig fra første færd været anbragt ved sydvæggen, men tilsyneladende ikke stabilt nok, siden den 1654 var faldet ned og på ny måtte fæstnes med ankre i muren.¹⁸ 1667 måtte stolen atter sikres med bjælker og murankre, idet et antal karle medvirkede med at løfte den.¹⁸ Muligvis hentydes her til en nyopsætning foran triumfvæggens sydside (jf. fig. 39), der vel på samme tid eller senere (o. 1700) har

motiveret udførelsen af et ekstra panel (fig. 38). Ved ændringen blev en del af triumfbuen bort-hugget (s. 1095). 1844 blev stolen istandsat og opmalet.³³ 1862 anbefaledes en fornyelse af prædikestolen og den tilhørende læsepults *†beklædning* af rødt fløjls med en smal guldbrokadeskant.³⁶ En istandsættelse er yderligere registreret 1866.³² 1922 gennemførtes en hovedistandsættelse efter en forudgående undersøgelse 1913 ved Johannes Malling, der påviste oprindelige farvelag under de sekundære stafferinger. Heraf registreredes, ud over den yngste egetræsmaling, i alt tre lag:

Fig. 40. †Orgel, 1927, udført af Eggert Froberg, Odense (s. 1123). Foto Annelise Olesen 1973, i *Den Danske Orgelregistrant*. – †Orgel, 1927, von Eggert Froberg, Odense.

en opmaling, i det væsentlige en gentagelse af de oprindelige farver, et mere forenklet lag, typisk for 1700-tallet, samt en hvidgrå bemaling med marmorering i felterne, vel identisk med den, der udførtes 1844, omtrent samtidig med altertavlens istandsættelse. I forbindelse med renoveringen fik stolen sin oprindelige placering ved skibets sydvæg, nu med en ændret opgang. Ved restaureringen udførtes forskellige snedkermæssige suppleringer, således enkelte hængeornamenter og den øvre tandsnitsgesims. En fornyet opsætning ved triumfvæggen og en sænkning diskuteredes i forbindelse med hovedistandsættelsen 1941-42, men frarådedes af Nationalmuseet.²⁰ I forbindelse med hovedrestaureringen 1967-71 blev stolen flyttet et stykke ud fra sydvæggen. Ved samme lejlighed udførtes ny læsepult og opgang.²⁰ En fornyet istandsættelse er gennemført 2005.

Stolestaderne (jf. fig. 20, 26-27) hidrører for de ældre deles vedkommende antagelig fra 1843, da en stor del af stolene ifølge regnskaberne blev fornyet. De er dog en række gange, senest i 1941-42 og 1967-71, blevet gennemgribende renoveret. Gavlene, hvorimellem tidligere var †låger (jf. fig. 26), har trekantede topstykker over pilastre på rombesmykkede postamenter. For- og bagpaneler har fem højfyldinger. Stolene, der er opstillet i blokke med 13 stader i nord og 15 i syd, er stafferet i gråt i to nuancer; polstring på ryg og sæde af olivengrønt stof.

1843 blev en stor del af kirkestolene fornyet.³³ Hvori fornyelsen nærmere bestod, er dog ikke oplyst. 1922 omtaltes tre stole som rødbrunt stafferet.⁵³ I forbindelse med restaureringen 1941-42 fjernedes de øverste stole, mens for- og endepaneller til dels nyudførtes, dels udskiftedes med ældre paneler.²⁰ 1967-71 foresloges stoleværket nedtaget, ombygget og genopsat, til dels med anvendelse af ældre fragmenter af stole, der havde været midlertidig fjernet i forbindelse med opstillingen af orglet 1927 og kaloriferen 1932.²⁰ På kirkeloftet ses kasserede dele af (†)stolestader, stafferet i rødbrunt med gyldne ornamenter.

†*Stolestader*. 1586 afregnedes for træ til 'skamler i altergulvet', måske stole, beregnet for særligt udvalgte kirkegængere i koret. Hvorvidt et panel, omtalt i samme forbindelse, har tilknytning hertil, fremgår dog ikke. Ældre oplysninger om staderne er i øvrigt sparsomme. En regnskabspost 1668 til »Knapper paa Stoelen« hentyder formentlig hertil og ikke til prædikestolen. 1672 omtaltes 'himlen over kvindeskamlen', der udlåntes til Torsted Kirke (Hind Hrd.).¹⁸ Det er dog uklart, hvortil der præcist sigtes. Knapper på stolene, der 1700 omtaltes som åbne, uden døre og en del uden panelværk,⁵⁵ blev suppleret 1833.¹⁹

Kirkens gamle røde *bænke* blev gråmalet 1994.⁴⁰ Heraf ses endnu én bänk i våbenhuset. Et antal moderne *løse stole* af Børge Mogensen, udført af lyst bøg med fletsæder og lysegrønne stofhynder, er placeret i skibet.

En *præstestol* anskaffedes 1946,²⁰ vel identisk med den nuværende bøgetræarmstol med lysegrå polstring.

†*Præste- og skriftestol*. 1605 udførte snedkeren en »skreefs stuoll« (skriftestol).¹⁸ 1845 istandsattes præstens stol i koret.⁴² Ved samme lejlighed blev †*degnestolen*, der ligeledes var placeret i koret, fornyet og bemalet.³³ 1942 foresloges degnestolen flyttet fra stolestadernes nordre til den søndre side; vel ved samme lejlighed monteredes et bogskab på forpanelets bagside.²⁰

†*Brudestol*, udført af snedkeren 1611.¹⁸

†*Pulpiturer*. 1623 betalte snedkeren for at udføre et pulpitur, som rejstes i kirkens vestende med bistand af to karle.¹⁸ 1624 indsattes i samme forbindelse et vindue i skibets sydside, der dog sløjfedes 1941–42 (s. 1100). Ifølge en malet indskrift, refereret i præsteindberetningen til biskop Bloch, blev bemalingen af kirkens vestpulpitur bekostet af kirkens tidligere sognepræst, Jørgen Nielsen Lachmann i hans ottende embedsår, dvs. 1694. Indskriften lød: »Hr Jørgen Nielsen Lachman(n) haver ladet denne maling bekoste i hans Embedets 8te aar«.⁵⁶ 1804 påtaltes det, at 'det lille pulpitur' (dette eller et andet) manglede tilstrækkelig understøttelse.⁵⁷ 1840 omtaltes et pulpitur med mandsstole,³³ mens pulpiturets (muligvis det samme) 'forslag', dvs. brystning, nymalede 1844.³³ På loftet opbevares endnu en række fragmenter fra kirkens pulpiturer. Heraf ses fra det ældste pulpitur en 510 cm lang fyrretræsbjælke med affaset kant og på forsiden 2×2 smalle indskæringer.

Herpå er ridset spredte navnetræk (»PS«, »SKØ«, »MCB« og »GIS«) og årstal (1627 og 1628). Endvidere ses en brystning med tre fyldingspaneler med afskårne hjørner, indsat i en ramme med kannelerede og rosetprydede sidestykker. Lysegrøn staffering med sorte fyldingsfelter og rødmaalede lister. Dette fragment daterer sig antagelig fra o. 1800 og er måske identisk med det ovenfor omtalte 'lille' pulpitur. Alt er antagelig afmonteret i forbindelse med orglets opsætning 1927 og de sidstnævnte fragmenter sekundært anvendt i facaden af kirkens ældste torgel (jf. fig. 40).

Orgel (jf. fig. 33), 1981,²⁰ med syv stemmer, ét manual og pedal, bygget af Marcussen & Søn, Aabenraa. Disposition: Manual: Principal 8', Gedakt 8', Oktav 4', Rørfløjte 4', Gemshorn 2', Mixtur III. Pedal: Subbas 16'. Koppel M-P. I tårnrummet.

†*Orgel* (fig. 40), 1927, med fem stemmer, bygget af Eggert Froberg, Odense, skænket til kirken af Knud Fruerboel og sogneboerne.¹¹ Disposition: Bordun 16', Principal 8', Gedakt 8', Salicional 8', Octave 4'; oktavkoppel, svelle. Pneumatisk aktion, keglevindlade. Dele af facaden, der synes inspireret af klassicistiske lyreformer, opbevares på kirkeloftet. Prospektpiberne var attrapper af sølvbronzeret zink. I facaden indgik desuden dele af †pulpitur, jf. ovf. I kirkens vestende.⁵⁸

Kirkekiste (fig. 41), o. 1500, dog delvis fornyet 1633 ifølge indgraveret årstal på forsiden og kir-

Fig. 41. Kirkekiste, o. 1500, med delvis fornyelse 1633 (s. 1123). Foto Arnold Mikelsen 2009. – *Kirchenkiste, um 1500, 1633 teilweise erneuert.*

kens regnskaber.¹⁸ 160×65 cm, 52,5 cm høj. Kisten er dannet af brede egeplanker, hvori på forsiden er indridset årstal og initialer: »1633« over »ICN(omvendt)C«, sandsynligvis en henvisning til kirkeværgerne Jens Chrestensen i Vintersgård og Niels Chrestensen i Hyldgård.¹⁸ Overalt beslået med smalle jernbånd, som på siderne danner tætstillede spidsbuede arkader med mindre, liljeformede prydbeslag imellem (dog kun på de tre fritstående sider). To låsebeslag på forsiden og bærehanke, sandsynligvis fra fornyelsen, på de to kortsider. Kisten er stafferet i olivengrønt med rustrod bemaling af metalbeslagene. 1633 betaltes en smed for at forbedre og beslå kisten med jern, mens klejnsmeden leverede en ny lås.¹⁸ 1650 afregnes for en nøgle til kisten, der yderligere 1653 udstyredes med en stang til at holde låget.¹⁸ Kisten, der midlertidigt var opstillet på loftet, er i dag placeret på træknægte neden for prædikestolen.

†*Monstransskab*, omtalt 1600 med tilhørende værdifastsættelse (1 mark), formentlig i forbindelse med dets afhænging.¹⁸

Pengeblok, moderne, af fyr med pengerrille i låget og låseblok på siden. På nordre stolestaderækkes endepanel ved våbenhusdøren. Et ældre *pengeskrin* af træ med jernbeslag og pengesprække i låget, sortstafferet, opbevares på loftet. Skrinet er muligvis identisk med en blok med bånd, lås og hængsler, der anskaffedes 1836.³² 1857 ønskedes yderligere en *†pengebøsse* til tavlepenge, ophængt ved indgangen.³⁶

Salmenummertavler. De tre nuværende salmenummertavler er moderne, enkle og rektangulære med messingstal og en hvid staffering. †*Salmenummertavler*. 1857 foresloges de eksisterende tavler opmalet og suppleret med en til to ekstra.³⁶ Tavlerne, der muligvis er identiske med den på fig. 26 gengivne, havde trekantgavle og numre på indskudsbrædder. Hvidstaffering og sortmalet frakturpåskrift: »Efter Prædiken«. Et eksemplar, dog med rødbrun bemaling, opbevares endnu på kirkeloftet, som anbefalet 1967.²⁰ Her ses yderligere en tavle med buet overkant, sortstafferet og formentlig beregnet til kridttal.

Præsterækketavle. Anskaffet i forbindelse med hovedrestaureringen 1967-71.²⁰ Enkel profilramme, gråstafferet med sorte versaler. I våbenhuset.

†*Præsterækketavle*, svarende til eksemplet i Gudum (s. 1072), omtales 1767 ved alteret.⁵⁶ †*Hatteknager* ses på sydvæggen over mandsstolene (fig. 26).

Belysning. Kirken har tre nyere *lysekroner*, ophængt i skibet. Heraf har to 2×6 arme og glat hængeskugle, vel identiske med de to, der indkøbtes 1927 hos firmaet Fogh og Mørup, København, i forbindelse med installeringen af elektrisk lys.¹¹ Kronerne har muligvis tidligere også været anvendt i Gudum Kirke (s. 1073); i skibets øst- og vestende. I forbindelse med hovedrestaureringen 1967-71 anskaffedes en ny krone,²⁰ vel den midterste i rækken, i barokform med 2×8 arme, en flakt ørn som topfigur og en glat hængeskugle med profileret knop. Et antal trearmede *lampetter* i kirken er samtidige hermed.²⁰

†*Lamper*. Som det fremgår af ældre fotografier (jf. fig. 26) fandtes et antal petroleumslamper ophængt i skibet.

Klokke (fig. 42), 1504, tilskrevet Flensborgklokekestøberen Peter Hansen (Uldall, *Kirkeklokker* 234). Jf. den nært beslægtede klokke i Tørring (s. 692). Klokken, der har tværmålet 87 cm, har profilering ved overgangen til slagringen og tolinjet, listeindrammet indskrift i relieffminuskler om halsen. En tredje linje, ligeledes markeret med en liste, er udfyldt. Indskriften, der står i en blanding af latin og dansk, nævner en appel bl.a. til den kølnske helgen, Skt. Gereon,⁵⁹ ligesom begge kirkeværger er anført: »anno domini tusin fem hundre iiii ihesus nasarenus rex iudeorum help maria sanctus gereonis amen (a)lpha et o deus et homo o rex glorie veni cum pace then thid vor per lassen oc cristiern perssen kirki veri (I Herrens år 1504 Jesus af Nazareth, jødernes konge, hjælp Maria, Skt. Gereon, amen, alfa og omega, Gud og menneske, O, ærens konge, kom med fred, den tid var Per Lassen og Christiern Pedersen kirkeværger)«. Ophængt i tovsnoede hanke i nyere slyngebom af eg, udført 1964 af firmaet Thubalka, Vejle.²⁰ Ved denne lejlighed kasseredes en ældre (†)klokkebom, ligeledes en slyngebom af eg, mærket med årstallet »1858«; i tårnets mellemstokværk.

Tilbagevendende reparationer af klokken og *klokkestolen* ses i regnskaberne siden 1586.¹⁸ 1600

Fig. 42. Klokke, 1504, tilskrevet Peter Hansen fra Flensborg og støbt til ære for Jesus, Maria og Skt. Gereon (s. 1124). Foto Hugo Johannsen 2010. – *Glocke, 1504, Peter Hansen aus Flensburg zugeschrieben, zu Ehre von Jesus, Maria und St. Gereon gegossen.*

anskaffedes en klokkestreng til 'den store klokke'. Det fremgår dog ikke, om der på dette tidspunkt fandtes andre end den ovennævnte. Klokken og den tilhørende aksel forbedredes således 1641, og 1652 blev klokken og det gamle klokkeværk (dvs. klokkestolen) nedtaget og på ny ophejst (kun stolen) i Lomborg, hvor der netop 1653 gennemførtes en istandsættelse (s. 757).¹⁸ Mindre reparationer af både ophæng og klokke fulgte 1666 og 1670.¹⁸ 1806-08 påtaltes klokkeophænget som ustabil – ja, træværket var endda så brøstfældigt, at det umuliggjorde al ringning. 1809 blev skaderne dog udbedret;⁴¹ 1823-25 istandsattes klokken,¹⁹ der 1848 ringedes af to mand (Lars Mariboe og Peder Hollandshuus) i anledning af Christian VIII's død og atter 1863 (15. november) lød ved Frederik VII's bortgang.³² 1942 fornyedes kneblen.²⁰ 1964 nyistandsattes klokken af firmaet Thubalka, Vejle, med ny bom af egetræ og tilhørende egebjælker mv.; klokken var da placeret i et glæmhul i tårnets nordside.²⁰

†*Klokke*. I forbindelse med klokkeskatten 1526-28 afgav kirken en klokke, der med al jernfang vejede 156 kg.⁶⁰

Begravelsesudstyr. *Ligbåre*, sortstofferet, er opstillet på kirkens loft, dog næppe identisk med †*ligbåre*, nævnt 1653; en stor og en lille omtales året efter.¹⁸ †*Ligklæde*, skænket 1655 af kirkeværgen Mads Christensen i Engeland.¹⁸

GRAVMINDER

Gravsten, 1700-tallets anden halvdel, over ukendt, af rødlig sandsten, 210×132 cm; stenen er knækket midt over. Den meget nedslidte indskriftsten har dobbelt tekstfelt, indrammet af rundbuede arkader på korintiske kapitæler. I den næsten ulæselige kursivindskrift anes muligvis »Hansen«. Ovale hjørnemedaljoner med dydefigurer, øverst th. og tv. Håbet og Retfærdigheden, nederst th. Troen over for en næsten borteroderet figur, formentlig Kærligheden. På kirkegården, ved kirkens nordvesthjørne.

KILDER OG HENVISNINGER.

Vedr. arkivalier for Ringkøbing Amt i almindelighed henvises til s. 54 f., vedr. litteratur og forkortelser til s. 56 f. Endvidere er benyttet:

Ved embedet. Synsprotokol 1941 ff. (*Synsprot.*).

LA Vib. *Ribe bispearkiv*. Skodborg hrd. 1543-1774 (C 4-69); *Landsbykirkernes rgsk.* Fabjerg Kirkes rgsk., 1584-1634, 1635-53, 1654-82, 1809-70 (C-KRB-90-93). *Præstearkiver*. Liber daticus 1838-72 (C 489-24). *Mennighedsrådsarkiver*. Fabjerg sogn. Syns- og forhandlingsprot. 1917-27- (M 19202-08) (*Synsprot.*); Diverse sager 1912-81 (M 19202-10). *Viborg Landstings skode- og panteprot.* 1799, 1801, 1804 (B24-715); *Skodborg-Vandfuld Herreders Skode- og panteprot.* lyst 19. aug. 1840 (B B77a-SP12).

RA. *DaKanc.* D 19-3. Indlæg til sjællandske registre 1699-1771 (indb. 14. juni 1700).

NM. *Håndskrifter*. F. Uldall, *Om de danske Landsbykirker* II, 1879 (1890), 139-40 (Uldall 1879 (1890)). *Notebøger*. Søren Abildgaard (*Abildgaard*); *Indberetninger*. J. B. Løffler 1879 (bygning, inventar og gravminder); Johs. Malling 1913-14 (altertavle, prædikestol); Chr. Axel Jensen 1914 og 1917 (altertavlens indskrifter); Kr. Due 1917 (altertavle); Karin Vestergaard Kristiansen 2003 (altertavle og prædikestol); R. Bjarnhof og Mikala Bagge 2005 (altertavle og prædikestol); Hugo

Johannsen, Birgitte Bøggild Johannsen, Laura Bjerrum og Rikke Garfield Lagersted-Olsen 2008-09 (bygning, inventar og gravminder).

Tegninger og opmålinger. NM. Døbefont ved J. B. Løffler 1879; altertavle og prædikestol ved Johs. Mallings og J. Warming 1913; altertavle ved Kr. Due 1917; grundplan og opstalter samt restaureringsforslag ved S. Fritz 1941; forslag til ophæng til dåbsfad af S. Fritz 1942; torgelfacade ved Poul Hansen og Ib Lydholm 1977 (tryk).

Horsens Museum. Forslag til restaurering af tårn ved Viggo Norn 1947.

Litteratur. Orla Hylleberg Eriksen, *Dendrokronologisk undersøgelse af tagkonstruktion i Fabjerg kirke, Ringkøbing amt*, NNU rapport nr. 19, Nationalmuseet 2009 (Hylleberg Eriksen 2009).

Historisk indledning ved Mogens Kragssig Jensen og Birgitte Bøggild Johannsen, bygningsbeskrivelse ved Hugo Johannsen, kalkmalerier, inventar og gravminder ved Birgitte Bøggild Johannsen, heraf dog orgler ved Ole Beuchert Olesen. Tysk oversættelse ved Mirjam Gebauer. Redaktionssekretær Heidi Lykke Petersen. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet januar 2010.

NOTER

¹ Oldemoder 112.

² *DaStedn* 82-83. Om forstavelen 'fa', jf. også ndf.

³ *Repert* II nr. 3371 (uvis dag 1473); nr. 5364 (uvis dag 1483).

⁴ *ÆldDaArkReg* III, 223. Hardsyssels provst bevarede dog fremdeles visse rettigheder både over dette sogn og over Nørre Nisum Sogn, der ligeledes var annekteret nonneklostret i Gudum, jf. provstiets visitationsliste fra 1512-13 i Troels Dahlerup, »Visitationen af Hardsyssels kirker 1512-13«, *HaÅrb* 1960, 96-97, 134, 137.

⁵ *Repert* II, nr. 10972 (13. marts 1508).

⁶ *Kronens Skøder* III, 299.

⁷ LAVib. *Viborg Landstings skøde- og panteprot.*, lyst 1. okt. 1801 (B24-715).

⁸ LAVib. *Viborg Landstings skøde- og panteprot.*, lyst 23. maj 1804 (B24-715).

⁹ LAVib. *Ribe bispeark.* Visitatsprot. for Ringkøbing Amt, 1809-30 (C 4-846). Endnu 1840 var dele af tiendmassen ikke i sognemændenes eje, jf. således postmester Andrupps salg til sin søn af tienden til 17 tdr., se *Skodborg-Vandfuld Herreders Skøde- og panteprot.*, lyst 19. aug. 1840 (B B77a-SP12).

¹⁰ *Viborg Landstings skøde- og panteprot.*, lyst 27. juni 1799 (B24-715).

¹¹ LAVib. *Menighedsrådsark.* Syns- og forhandlingsprot. 1917-27- (M 19202-8).

¹² Tang Kristensen, *Danske Sagn* III, 152.

¹³ *Præsteindb Worm* I, 79-80.

Fig. 43. Blændet oprindeligt vindue østligt på skibets nordside (s. 1094). Foto Hugo Johannsen 2010. – *Verblendetes ursprüngliches Fenster östlich der Nordseite des Schiffes.*

¹⁴ Om højen, også betegnet 'Fab(j)erghøj', jf. *Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed* 3, 1836, 330-31; om formen 'Forbjerg', jf. LAVib. *Ribe bispeark.* Præsteindberetninger til biskop J. Bloch 1766-69 (C 4-774); *DaAtlas* 828.

¹⁵ Bestemt af Den kgl. Mønt- og Medaljesamling 2000 (FP 6227-28).

¹⁶ *Danmarks middelalderlige skattefund c. 1050-c. 1550*, II, Jørgen Steen Jensen m.fl. (udg.), Kbh. 1992, nr. 312.

¹⁷ Ifølge Nielsen 1894 var der da 89 høje i sognet, mens *Trap* nævner 67 fredede høje, foruden to langhøje; 49 høje og en langhøj angives som sløjfede eller ødelagte.

¹⁸ LAVib. *Landsbykirkernes rgsk.* 1584-1682 (C-KRB-90-92).

¹⁹ LAVib. *Provsteark.* Ringkøbing Nordre Amtsprovsti. Synsprot. 1812-35 (C 39H-1).

²⁰ LAVib. *Menighedsrådsark.* Div. sager, herunder restaureringssager 1912-81 (M 19202-10).

²¹ 1631 var syddøren endnu i brug, da tømreren udskiftede to dørstolper, jf. LAVib. *Landsbykirkernes rgsk.* 1584-1634 (C-KRB-90).

²² Korvinduerne udvendige hjørner strækker sig over tre skifter (jf. fig. 11), mens de tilsvarende forhold i skibet er sløret ved omsætning af kvadrene (jf. fig. 43).

²³ Sml. f.eks. Lomborg (s. 731) og Humlum (s. 1188). Se endvidere Thomas Bertelsen, *Danmarks senmiddelalderlige kirketårne. Studier i dansk bygningskultur 1400-1550 I*, Århus Universitet 2007 (ph.d.-afhandling).

²⁴ Om denne betegnelse for våbenhuset, hvor synderen stod skrifte, se *DK Sjyll* 2716.

²⁵ LAVib. *Provsteark*. Ringkøbing Amts nordre provsti. Synsprot. 1855-74 (C 40-4).

²⁶ Hverken på eksteriørfotografiet fra 1917 (jf. fig. 17) eller grundplanen 1941-42 ses lysåbninger.

²⁷ LAVib. *Ribe bispeark*. Skodborg hrd. 1543-1774 (C 4-69).

²⁸ Jf. N. J. Israelsen, *Nicolaus Hinrich Rieman. Bygmester i Jylland*, Foreningen til Gamle Bygningers Bevaring, Kbh. 1965; samme i Weilbach, *KunstLeks.*; jf. endvidere Anette Hoff, *Gerhardt de Lichtenberg – storkøbmand, godsejer, pengeudlåner og fabrikant*, Horsens 2007.

²⁹ For tårnets restaurering 1948 var årstalsankrene fordelt på to linjer (jf. fig. 16).

³⁰ LAVib. *Ribe bispeark*. Kirke- og præstegårdssyn 1807-10 (C 4-708).

³¹ LAVib. *Ribe bispeark*. Kirke- og præstegårdssyn 1811-15 (C 4-409).

³² LAVib. *Landsbykirkernes rgsk.* 1809-70 (C-KRB-93).

³³ LAVib. *Provsteark*. Ringkøbing Amts nordre provsti. Synsprot. 1826-45 (C 40-2).

³⁴ *Hylleberg Eriksen* 2009.

³⁵ RA. *DaKanc.* Indlæg til sjællandske registre 1699-1771 (D19-3) og LAVib. *Ribe bispeark*. Præsteindberetninger til biskop J. Bloch 1766-69 (C 4-774).

³⁶ LAVib. *Provsteark*. Ringkøbing Amts nordre provsti. Synsprot. 1855-74 (C 40-4).

³⁷ *DaAtlas* 828.

³⁸ LAVib. *Ribe bispeark*. Kirke- og præstegårdssyn 1807-10, 1811-15 (C 4-708-09); *Landsbykirkernes rgsk.* 1809-70 (C-KRB-93).

³⁹ LAVib. *Præsteark*. Liber daticus 1838-72 (C 489-24); *Landsbykirkernes rgsk.* 1809-70 (C-KRB-93).

⁴⁰ *Synsprot.*

⁴¹ LAVib. *Ribe bispeark*. Kirke- og præstegårdssyn 1805-09 (C 4-707-08).

⁴² LAVib. *Præsteark*. Liber daticus 1838-72 (C 489-24).

⁴³ Jf. eksemplar i British Museum, www.britishmuseum.org/research (AN 66720001).

⁴⁴ Dette stik anvendtes også som forlæg af Jens Asmusen, bl.a. i prædikestolen i Odense Domkirke (1591, jf. *DK Odense* 577 og Birgitte Bøggild Johannsen, »Hvordan Odense domkirkes prædikestol blev til tre«, *NMArb* 1994, 111.

⁴⁵ Jf. eksempler bl.a. i Harboøre og Hygum (Vandfuld Hrd.).

⁴⁶ Jf. korrespondance, indberetninger og kalker 1913-17 i NM.

⁴⁷ Jf. Viggo Petersen, *Aalborghåndværk i Nordjylland – om håndværkernes virksomhed uden for byen indtil 1861* (Aalborgbogen 2002), Aalborg 2002, 68-81, 121.

⁴⁸ LAVib. *Provsteark*. Ringkøbing Amts nordre provsti. Synsprot. 1826-45 (C 40-2); *Landsbykirkernes rgsk.* 1809-70 (C-KRB-93). En lidt tidligere indskrift, aftegnet i kalke af Kristian Due, anfører initialerne: »N. N. S. 1837«, vel i forbindelse med en mindre istandsættelse, der dog ikke er registreret i regnskaberne.

Fig. 44. Mesterstempel for Hans Guldsmed, Lemvig. Detalje af alterkalk, 1637 (s. 1114). Foto Arnold Mikelsen 2009. – *Meisterstempel von Hans Goldschmied, Lemvig. Detail von Altarkelch, 1637.*

⁴⁹ LAVib. *Landsbykirkernes rgsk.* 1809-70 (C-KRB-93); *Uldall* 1879 (1890).

⁵⁰ Jf. notat af 19. juni 1922 fra Chr. Axel Jensen i NM. *Korrespondancearkivet*.

⁵¹ Som påpeget i indb. af Johannes Malling 1913 er der en klar kvalitetsforskel mellem de enkelte hoveder, hvoraf tre, der dog at dømme efter ligheden med altertavlen og bemalingen synes samtidige med stolen, synes skåret mere 'klodset og famlende', mens andre er 'mere kraftigt og karakterfuldt' udført. Det er dog usikkert som her antaget, hvorvidt forskellen skyldes, at disse hidrører fra et ældre arbejde, eller der ikke kun er tale om en anden snedkerhånd. Et enkelt hoved blev nyskåret ved restaureringen 1922.

⁵² Jeremias i Bøvling er udført efter samme forlæg som Ezekiel i Fabjerg, jf. s. 840.

⁵³ Jf. Carl Frederiksen i NM. *Korrespondancearkivet*.

⁵⁴ Jf. *Petersen* 2002 (note 47) 91-103.

⁵⁵ RA. *DaKanc.* D 19-3. Indlæg til sjællandske registre 1699-1771 (indb. 14. juni 1700).

⁵⁶ LAVib. *Ribe bispeark*. Præsteindberetninger til biskop J. Bloch 1766-69 (C 4-774).

⁵⁷ LAVib. *Ribe bispeark*. Kirke- og præstegårdssyn 1803-04 (C 4-706).

⁵⁸ Yderligere oplysninger om orglet findes i Den Danske Orgelregistrant.

⁵⁹ Det er uvist, nøjagtig hvilken tilknytning Skt. Geleon havde til kirken, der kan have ejet relikvier af den kølske helgen i lighed bl.a. med Seem Kirke (*DK Ribe* 3396).

⁶⁰ RA. *Regnskaber ældre end 1559* (reg. 108A, nr. 21). Fortegnelse over indkrævede klokker.

DIE KIRCHE VON FABJERG

Gebäude. Die Kirche, die schon im Spätmittelalter als Annex zu Gudum Kirke diente, liegt einsam in der Landschaft, die durch viele vorhistorische Grabhügel (Abb. 1) geprägt ist. Bei dem Gebäude handelt es sich um eine Granitquaderkirche, bestehend aus Chor und Schiff. Die Mauer ruhen auf einem kultivierten Sockel (Abb. 45), wurden oft umgesetzt (Abb. 9), haben jedoch zwei rechteckige Türen bewahrt, von denen nur noch die nördliche in Gebrauch ist. Chor und Schiff erhalten heute Licht durch neuere Fenster gegen Süden. Jedoch sind die Rahmen der kleinen rundbogigen romanischen Fenster auf der Ostseite und gegen Norden bewahrt (Abb. 11–12, 43, 45). Das lässt darauf schließen, dass der Chor ein Fenster auf jeder Seite hatte, während es vermutlich drei auf den Längsseiten des Schiffes waren.

Im Spätmittelalter gab es eine Reihe Initiativen zur Verbesserung und Ausweitung der Kirche. So wurde das gut erhaltene Dachwerk des Schiffes (Abb. 18) laut Jahresringdatierung (Dendrochronologie) zu Beginn des 15. Jahrhunderts angebracht, während das Holz im Dachwerk des Chores von einer Renovierung um 1445 stammt, vermutlich zeitgleich mit dem Einbau des Gewölbes im Altarraum. Die Veränderung des Chorbogens, welcher jetzt spitzbogig ist, kann auch Teil dieser Erneuerung gewesen sein. Der große Turm im Westen wurde vermutlich um 1500 hinzugefügt. Er verfügt über einen gewölbten Raum im unteren Bereich, von wo eine Spindeltreppe in die oberen Stockwerke führt. Die charakteristischen nord-südgewandten Dachgiebel haben längst ihre Kämme verloren, die vermutlich von Pinakeln geschmückt wurden. Das einfache Waffenhaus auf der Nordseite, erstmals 1585 erwähnt, wurde möglicherweise zur gleichen Zeit wie der Turm hinzugefügt.

Nach der Reformation konzentrierte man sich darauf, die Bleidächer und das Mauerwerk des Gebäudes zu erhalten. Die Belichtungsverhältnisse können schon um 1500 herum durch die Einsetzung größerer Fenster auf der Südseite geändert worden sein. Ein Fenster, welches 1624

ganz westlich in die Südseite des Schiffes eingesetzt wurde, um bessere Lichtverhältnisse auf der neuen Empore zu erreichen, verschwand bei einer Hauptrestaurierung 1941–42 (vgl. Abb. 8, 10), als die Südseite reguliert und die Fenster uniformiert wurden.

Inventar. Die Kirche hat noch einzelne mittelalterliche Gegenstände bewahrt. Am ältesten ist das romanische Taufbecken, welches zur Gruppe der sogenannten Vierblättrigen Kleeblatt-Taufbecken gehört, wie sie in Thy und auf Mors vorkommen (Abb. 32). Die Glocke, welche die Jahreszahl 1504 und die Namen der damaligen Kirchenvorsteher Per Lassen und Christiern Pedersen trägt, wird dem Glockengießer Peter Hansen aus Flensborg zugeschrieben (Abb. 42). Aus dem späten Mittelalter stammt eine gut erhaltene eisenbeschlagene Kirchenkiste, welche doch die Jahreszahl 1633 trägt, was von einer späteren Instandsetzung herührt (Abb. 41).

Die wertvollen, inhaltsreichen Kirchenrechnungsbücher 1584–1682 offenbaren verschiedene aufschlussreiche Details sowohl die Inventarerneuerungen nach der Reformation betreffend als auch den Produktionsprozess. Aus dem Jahre 1595 stammen nicht nur Altar und Kanzel (Abb. 21, 36), sondern auch ein †Chorbogenkruzifix. Die Fertigung dieser drei Gegenstände involvierte zahlreiche Handwerker und dabei vor allem die führenden Meister: Anders Snedker, der vermutlich aus Aalborg kam, fünf Tischler, die an der Kanzel arbeiteten, und Morten Maler aus Ribe. Die verschiedenen Handwerker arbeiteten gleichzeitig an mehreren anderen Aufgaben in der Umgebung, wo sie zum Teil auch das notwendige Material besorgten. Bei der Altartafel (Abb. 21–25) handelt es sich um die lutherische Ausgabe einer mittelalterlichen Flügelaltartafel, mit vielen Figurengemälden und belehrenden Texten ausgestattet. Ebenso weist die Kanzel (Abb. 36) des Erkertyps sowohl Figuren- als auch Inschriftendekorationen auf. Eine †Altartischvorderseite und ein †Beichtstuhl wurden jeweils 1597 und 1605

Fig. 45. Kirken set fra øst. Foto Hugo Johannsen 2009. – *Kirche aus Osten.*

angeschafft. Aus dem 17. Jahrhundert stammt außerdem ein Taufdeckel (1610, Abb. 31) und die silbernen Altargeräte der Kirche (Abb. 28), 1637 von dem Meister aus Lemvig, Hans Guldsmid, gefertigt. Jünger, d.h. aus der Zeit nach 1700 stammend, sind dahingegen die Altarleuchter und das Chorbogenkruzifix, welches das ältere ersetzte (Abb. 30, 35). Eine $\dagger$ Empore, 1623 am Westende der Kirche aufgestellt, wurde 1694 auf Stiftung des damaligen Gemeindepfarrers Jørgen Nielsen

Lachmann bemalt. Über spätere Verbesserungen, die von Kirchenbesitzer Jens Wandborg de Stiernhielm zu Kabbel ($\dagger$ 1780) bewerkstelligt wurden, liegt kein Wissen vor.

Aus dem 19. und 20. Jahrhundert stammen eine Reihe Gegenstände, u.a. das frühere Großfeld der Altartafel, 1846 von J. B. Gjørup gefertigt (Abb. 24), das Gestühl (um 1850, Abb. 26) und die Altarschranke (um 1880, Abb. 26) sowie u.a. Kronleuchter (1927, Abb. 20), die Taufkanne (1932,

Abb. 34) und die jetzige Orgel (1981, Abb. 33). Farblich erscheint das Inventar in Hauptzügen so, wie es von der Hauptrestaurierung 1967-71 hinterlassen wurde.

Grabmale. Von den älteren Beständen der Kirche an Grabmalen ist nur ein Grabstein auf dem Friedhof für einen Unbekannten aus der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts bewahrt.